

Μακροοικονομική Διαχείριση και η Ανάγκη Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων μετά την Είσοδο στη Νομισματική Ένωση

Διεύθυνση
Οικονομικών Μελετών &
Προβλέψεων

Γκίκας Χαρδούβελης
Chief Economist &
Director of Research
ghardouvelis@eurobank.gr

- Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωζώνη περιόρισε τα παραδοσιακά εργαλεία μακροοικονομικής πολιτικής και ανέδειξε τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις σε πολιτική προτεραιότητας.
- Συγχρόνως, ανείρεσε από τον μηχανισμό της αγοράς το ρόλο «τιμωρού» για τις ανισορροπίες στην οικονομία ή για την ανεπάρκεια της οικονομικής πολιτικής και, έτσι, μετέτρεψε τις οικονομικές κρίσεις του παρελθόντος σε ανισορροπίες διαφορετικού τύπου, που σωρεύονται χωρίς να γίνονται άμεσα αντιληπτές.
- Μεγάλες ανισορροπίες είναι η έλλειψη ανταγωνιστικότητας, το υψηλό δημόσιο χρέος που θα αυξάνεται λόγω ασφαλιστικού, και η διευρυνόμενη ανισοκατανομή πλούτου και εισοδημάτων.
- Οι απαιτούμενες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις πρέπει να ξεκινήσουν από το δημόσιο τομέα και τις αγορές αγαθών και υπηρεσιών ώστε να γίνουν αποδεκτές από τους πολίτες και, στη συνέχεια, με διάλογο και συναίνεση να επεκταθούν και σε πτυχές της αγοράς εργασίας.

Τόμος(Τεύχος)	Ημερομηνία	Συγγραφείς-Τίτλοι Άρθρων
II(7)	19 Σεπτεμβρίου 2007	Ε. Γεωργόπουλος: <i>Οικοδομική Δραστηριότητα και οι Προσδοκίες των Νοικοκυριών και των Κατασκευαστών</i>
II(6)	18 Ιουλίου 2007	Μ. Δαβραδάκης: <i>Ελληνικό Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών και Δανειακή Χρηματοδότηση Ιδιωτικού Τομέα</i>
II(5)	27 Ιουνίου 2007	Γ. Χαρδούβελης, Ε. Σιμιντζή & Ό. Κοσμά: <i>Οι Αντιλήψεις για τον Πληθωρισμό και η Επίδραση του Ευρώ</i>
II(4)	31 Μαΐου 2007	Κ. Ε. Βορλόου: <i>Εκπαίδευση Εργαζομένων και Επιδόσεις του Ξενοδοχειακού Κλάδου στην Ελλάδα</i>
II(3)	27 Απριλίου 2007	Ο. Κοσμά, Ε. Σιμιντζή & Γ. Χαρδούβελης: <i>Ο Πληθωρισμός για Διαφορετικές Εισοδηματικές Τάξεις και η Εισαγωγή του Ευρώ</i>
II(2)	13 Μαρτίου 2007	Μ. Δαβραδάκης & Ό. Κοσμά: <i>Οι δαπάνες υγείας των ελληνικών νοικοκυριών</i>
II(1)	14 Φεβρουαρίου 2007	Δ. Μαλλιαρόπουλος: <i>Ο Alan Greenspan δικαιώνεται</i>
I(9)	18 Δεκεμβρίου 2006	Γ. Χαρδούβελης, Θ. Σαμπανιώτης & Μ. Δαβραδάκης: <i>Ο Προϋπολογισμός του Κράτους και οι αποκλίσεις στην εκτέλεσή του</i>
I(8)	25 Οκτωβρίου 2006	i. Θ. Σαμπανιώτης: <i>Ο ελληνικός τουρισμός στα πλαίσια του διεθνούς ανταγωνισμού</i> ii. Κ. Βορλόου: <i>Η τουριστική δραστηριότητα των ελληνικών νοικοκυριών</i>
I(7)	28 Σεπτεμβρίου 2006	Έ. Σιμιντζή: <i>Ιδιωτικοποιήσεις και η επίδρασή τους στις Τράπεζες</i>
I(6)	1 Ιουλίου 2006	Δ. Μαλλιαρόπουλος: <i>Οι τιμές των ακινήτων στην Ελλάδα αντανακλούν τα θεμελιώδη μεγέθη της αγοράς</i>
I(5)	15 Ιουνίου 2006	Μ. Δαβραδάκης: <i>Οι επιπτώσεις της πρόσφατης διόρθωσης του χρηματιστηρίου στην οικονομική δραστηριότητα</i>
I(4)	28 Απριλίου 2006	Κ. Βορλόου: <i>Η αβεβαιότητα για το πετρέλαιο, πλήγμα στις προσδοκίες για την οικονομική δραστηριότητα και τον πληθωρισμό</i>
I(3)	8 Μαρτίου 2006	Έ.Σιμιντζή: <i>Νέες Εισαγωγές Επιχειρήσεων στο Χρηματιστήριο Αθηνών</i>

Διαθέσιμα ηλεκτρονικά από την ιστοσελίδα της Eurobank EFG:
<http://www.eurobank.gr/research>

Κυκλοφορούν επίσης:

1. Γίκας Χαρδούβελης, «Πηγές Ανάπτυξης: Μπορεί η Ελλάδα να Ακολουθήσει το Παράδειγμα της Ιρλανδίας;» (ISBN: 9608386381, Ιανουάριος 2006, Εκδόσεις Κέρκυρα), με τα πρακτικά και τις μελέτες του ομώνυμου συνεδρίου της Eurobank EFG (4/10/2005).
2. Νικόλαος Καραμούζης & Γίκας Χαρδούβελης, «Αγορά κατοικίας: τάσεις και επενδυτικές ευκαιρίες» (ISBN: 9789604451661, 2007, Εκδόσεις Σάκκουλα).

Eurobank Research: Οικονομία και Αγορές ISSN: 1790-6881

Eurobank EFG, Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών & Προβλέψεων
Ερευνητική Ομάδα:

Συντάκτης: Γίκας Χαρδούβελης,
Chief Economist & Director of Research

Δημήτρης Μαλλιαρόπουλος: Research Advisor
Ιωάννης Γκιώνης: Research Economist
Μανώλης Δαβραδάκης: Research Economist
Όλγα Κοσμά: Economic Analyst

Κώστας Ε. Βορλόου: Research Economist
Θεοδόςης Σαμπανιώτης: Senior Economic Analyst
Βαγγέλης Γεωργόπουλος: Economic Analyst
Μαρία Πρανδέκα: Economic Analyst

Eurobank EFG, Σουρή 5 & Αμαλίας 20, Μποδοσάκειο, 10557 Αθήνα, τηλ. (210) 333.7365, Φαξ: (210) 333.7687,
web: <http://www.eurobank.gr/research>, Email επικοινωνίας: Research@eurobank.gr

Πήτρα μη ευθύνης (disclaimer):

Άρθρα, μελέτες, σχόλια κλπ. εκφράζουν αποκλειστικά τις απόψεις του συντάκτη τους. Ανυπόγραφα σημειώματα θεωρούνται της συντάξεως. Άρθρα, μελέτες, σχόλια κλπ., που υπογράφονται από μέλη της συντακτικής επιτροπής, εκφράζουν τις προσωπικές απόψεις του γράφοντα. Απαγορεύεται χωρίς προηγούμενη άδεια η ολική ή μερική αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή ή αναμετάδοση αυτής της έκδοσης σε οποιαδήποτε μορφή και με οποιοδήποτε μέσο, ηλεκτρονικό, μηχανικό, φωτοαντιγραφικό, ηχογραφικό ή άλλο.

Μακροοικονομική Διαχείριση και η Ανάγκη Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων μετά την Είσοδο στη Νομισματική Ένωση

Γκίκας Χαρδούβελης¹

1. Εισαγωγή

Η ελληνική οικονομία, μετά από 12 περίπου χρόνια εντυπωσιακής ανάπτυξης, υψηλότερης του μέσου όρου της Ευρώπης των 15, και κατά συνέπεια πραγματικής σύγκλισης του βιοτικού επιπέδου των Ελλήνων πολιτών προς τον μέσο όρο της ΕΕ-15, βρίσκεται σήμερα, το 2007, αντιμέτωπη με το ερώτημα της σωστής περαιτέρω αναπτυξιακής στρατηγικής της. Ανάμεσα στους επιχειρηματικούς και οικονομικούς παράγοντες του τόπου υπάρχει σήμερα μια διάχυτη ανασφάλεια για το αν οι ρυθμοί ανάπτυξης των τελευταίων ετών μπορούν να συνεχιστούν, ενώ στα νοικοκυριά είναι εμφανής η απαισιοδοξία. Ο δείκτης καταναλωτικής εμπιστοσύνης, που κατασκευάζει σε μηνιαία βάση η Ευρωπαϊκή Επιτροπή από ερωτηματολόγια προς τα νοικοκυριά, είναι από τους δυσμενέστερους στην Ευρώπη των 15.

Οι απαισιοδοξοί βλέπουν από την πλευρά της ζήτησης περιορισμούς στην κατανάλωση, αφού ο δανεισμός των νοικοκυριών είναι ήδη αρκετά υψηλός ως ποσοστό του αναθεωρημένου ΑΕΠ (43%) και η ανισότητα στα εισοδήματα διευρύνεται, ενώ οι επενδύσεις δεν παρουσιάζουν την ανάπτυξη της εποχής πριν την ένταξη στην Ευρωζώνη με τις τότε αισιόδοξες επιχειρηματικές προσδοκίες για υψηλή μελλοντική κερδοφορία, που υποκινούν νέες επενδύσεις. Από την πλευρά της προσφοράς, επικαλούνται σημαντικές αδυναμίες, κυρίως

το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας. Προβλήματα όπως η έλλειψη ποιότητας στην παιδεία, η μικρή επένδυση στις νέες τεχνολογίες, το αβέβαιο, αδιαφανές και ασταθές φορολογικό σύστημα, η γραφειοκρατία και η διαφθορά, η δυσκαμψία στην αγορά εργασίας, τα κλειστά επαγγέλματα και οι ολιγοπωλιακές πρακτικές σε πολλούς τομείς αποτελούν, κατά τη γνώμη τους, τροχοπέδη στη δυνατότητα της οικονομίας να παράγει ανταγωνιστικά αγαθά και υπηρεσίες στην παγκόσμια αγορά. Αυτό άλλωστε φαίνεται και στο διαρκώς ευρυνόμενο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών.

Στον αντίποδα βρίσκονται τα δύο μεγάλα πολιτικά κόμματα εξουσίας, τα οποία συνήθως πριν τις εκλογικές αναμετρήσεις παρουσιάζονται ως τα πλέον αισιόδοξα. Εμφανίζονται να γνωρίζουν τη συνταγή της επιτυχίας, καταθέτοντας συνήθως τη δική τους στρατηγική ανάπτυξης, σε μια προσπάθεια διαφοροποίησης της πολιτικής τους από αυτή των αντιπάλων τους. Τον ίδιο τόνο αισιόδοξιας έχουν και όσοι πιστεύουν ότι η κεκτημένη ταχύτητα των περασμένων ετών και οι διαρθρωτικές αλλαγές που έγιναν στην προσπάθεια ένταξης της χώρας μας στην ΟΝΕ αποτελούν από μόνες τους μια ισχυρή δύναμη που θα συνεχίσει να ωθεί την ανάπτυξη, χωρίς την ανάγκη σημαντικών νέων πρωτοβουλιών, και ότι η οικονομία διαθέτει εσωτερικές δυνάμεις που αντιδρούν στις εξωτερικές αρνητικές διαταράξεις και προστατεύουν την αναπτυξιακή πορεία.

Σκοπός του άρθρου δεν είναι να καταγράψει για άλλη μια φορά όλη τη γκάμα των πολιτικών και οικονομικών πρωτοβουλιών για μια επιτυχή αναπτυξιακή πορεία την

¹ Οικονομικός Σύμβουλος Ομίλου Eurobank EFG και Καθηγητής στο Τμήμα Χρηματοοικονομικής και Τραπεζικής Διοικητικής του Πανεπιστημίου Πειραιώς. Το άρθρο βασίζεται σε παρουσίαση που έγινε τον Ιούνιο του 2007 στο Ναύπλιο στην επιστημονική συνάντηση του Ιστορικού Αρχείου της Alpha Bank. Επιθυμώ να ευχαριστήσω τον Θ. Σαμπανιώτη, την Ο. Κοσμά και την Ε. Σμιντζή για βοήθεια με τα στοιχεία της έρευνας.

επόμενη δεκαετία, αλλά να αναδείξει τη σημασία των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στη σημερινή οικονομική συγκυρία. Στο άρθρο τεκμηριώνεται ότι οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις είναι μια πολιτική – μονόδρομος, ασχέτως πολιτικής ιδεολογίας. Μετά την είσοδο στην Ευρωζώνη, οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις αποτελούν τη μόνη πολιτική που έχει απομείνει στη διακριτική ευχέρεια των εγχώριων συντελεστών της οικονομικής πολιτικής ώστε να διασφαλιστεί η συνέχιση της επιτυχημένης αναπτυξιακής πορείας μας. Στο άρθρο, επίσης, σημειώνεται με έμφαση ότι ενώ η είσοδος στην Ευρωζώνη έκανε τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις μονόδρομο στην οικονομική πολιτική, η ίδια η ένταξη στην Ευρωζώνη δημιούργησε ένα περιβάλλον καθησυχαστικό, που αποτρέπει τις πρωτοβουλίες για διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις! Αυτή η εσωτερική αντίφαση μεταξύ της αναγκαιότητας των μεταρρυθμίσεων και της έλλειψης πίεσης από τους μηχανισμούς της αγοράς για μεταρρυθμίσεις βρίσκεται στη ραχοκοκαλιά της αδράνειας που φαίνεται να επικρατεί και να προβληματίζει του απαισιόδοξους πολίτες. Είναι λοιπόν επιτακτικό να αναδειχτεί η αντίφαση ώστε να αφυπνιστούν όλοι για την αναγκαιότητα των μεταρρυθμίσεων.

Το υπόλοιπο άρθρο είναι οργανωμένο ως εξής: Στο Κεφάλαιο 2 περιγράφονται τα οφέλη και τα κόστη της ένταξης της Ελλάδας στην Ευρωζώνη, με σκοπό την ανάδειξη των περιορισμών που η ένταξη επιβάλλει στα παραδοσιακά εργαλεία μακροοικονομικής πολιτικής και, κατά συνέπεια, της ανάγκης για διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Στο Κεφάλαιο 3 αναδεικνύονται οι κυριότερες ανισορροπίες της ελληνικής οικονομίας σήμερα, τα γενεσιουργικά αίτια των οποίων χρειάζεται να απαλειφθούν μέσω διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων ώστε να διασφαλιστεί η μακροχρόνια αναπτυξιακή πορεία της οικονομίας αλλά και να αποκτήσει η οικονομία τη δυνατότητα αυτόνομης αντίδρασης σε εξωτερικές διαταράξεις εντός της Ευρωζώνης. Η μεγαλύτερη ανισορροπία είναι η έλλειψη ανταγωνιστικότητας, που είναι διάχυτη παντού, σε πολλούς τομείς, δραστηριοτήτες και αγορές. Μεγάλη ανισορροπία είναι, επίσης, και το υψηλό δημόσιο χρέος που αναμένεται να μεγαλώσει ακόμα περισσότερο λόγω των μελλοντικών υποχρεώσεων του ασφαλιστικού συστήματος. Μια τρίτη ανισορροπία

είναι η ανισότητα στον πλούτο και στα εισοδήματα. Στη συνέχεια, στο Κεφάλαιο 4 αναλύονται ενδελεχώς τα προβλήματα αναφορικά με τις απαιτούμενες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών, την αγορά εργασίας και το δημόσιο τομέα. Τέλος, στο Κεφάλαιο 5 συνοψίζονται τα κύρια συμπεράσματα της ανάλυσης.

2. Μακροοικονομική Πολιτική εντός Ευρωζώνης

Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωζώνη έφερε μαζί με το νέο νόμισμα αυξημένη αξιοπιστία αλλά και σημαντικούς περιορισμούς στη μακροοικονομική πολιτική της χώρας μας. Σκοπός του κεφαλαίου είναι να αναδείξει τους περιορισμούς αυτούς, οι οποίοι αναγκάζουν πλέον την οικονομική πολιτική να στραφεί προς τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, κάτι που περιγράφεται σε επόμενο κεφάλαιο.

Η νομισματική πολιτική είναι πλέον αποκλειστική ευθύνη του Ευρωπαϊκού Συστήματος Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ) και δεν υπόκειται στις πολιτικές σκοπιμότητες του εκλογικού κύκλου, οι οποίες στο παρελθόν υπαγόρευαν προεκλογικά μια επεκτατική πολιτική ασχέτως της κατάστασης της οικονομίας. Τώρα, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) έχει το αποκλειστικό προνόμιο να εκδίδει χαρτονομίσματα, να ασκεί παρεμβάσεις στην αγορά συναλλάγματος, να διαχειρίζεται τα συναλλαγματικά διαθέσιμα των κεντρικών τραπεζών και, κυρίως, να χαράσσει και να εκτελεί την κοινή νομισματική πολιτική στην Ευρωζώνη. Με τις παρεμβάσεις της, η ΕΚΤ καθορίζει το ύψος των βραχυπρόθεσμων ονομαστικών επιτοκίων και επηρεάζει την πορεία του χρηματοοικονομικού τομέα όλων των οικονομιών της Ευρωζώνης. Οι επιμέρους κεντρικές τράπεζες δεν έχουν πλέον τη δυνατότητα να διαχειρίζονται την ποσότητα του χρήματος και τα επιτόκια στη χώρα τους κατά βούληση ή υπό την επιρροή των απαιτήσεων της εκάστοτε κυβέρνησης. Έχει κοπεί ο ομφάλιος λώρος μεταξύ νομισματικής πολιτικής και πολιτικών.

2.1 Τα οφέλη από την ένταξη στην Ευρωζώνη

Το μεγάλο όφελος από τη μεταφορά της αρμοδιότητας της νομισματικής πολιτικής σε ένα κεντρικό φορέα, το ΕΣΚΤ, βρίσκεται στο γεγονός ότι το ΕΣΚΤ μπορεί να στοχεύει τη σταθερότητα των τιμών και να διαφυλάσσει τη μακροχρόνια αγοραστική αξία του χρήματος, αδέσμευτα, χωρίς κυβερνητικές επιδράσεις. Οι οικονομίες της Ευρωζώνης, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, μπήκαν επομένως σε μια σταθερή περίοδο χαμηλού πληθωρισμού, ο οποίος ενσωματώθηκε και στις προσδοκίες των ιδιωτών. Ως αποτέλεσμα, ο πληθωρισμός και τα ονομαστικά επιτόκια θα παραμένουν σε χαμηλά επίπεδα στο μέλλον, χωρίς τον κίνδυνο επιστροφής στα υψηλά επίπεδα του παρελθόντος, ενώ και ο χρηματοοικονομικός τομέας των οικονομιών τους έχει ένα σταθερό σημείο αναφοράς.

Αντίστοιχα, η δημοσιονομική πολιτική απέκτησε και αυτή αυξημένη αξιοπιστία, αφού στο νέο οικονομικό περιβάλλον έχουν μπει περιορισμοί στο ύψος του ετήσιου ελλείμματος της Γενικής Κυβέρνησης από το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, που μάλιστα σύντομα αναμένεται να γίνουν και αυστηρότεροι. Υπάρχει έλεγχος, με άλλα λόγια, στη δημοσιονομική πολιτική της εκάστοτε κυβέρνησης, ο οποίος πρακτικά είναι αυστηρότερος για τις μικρότερες χώρες της Ευρωζώνης που δεν έχουν ιδιαίτερα μεγάλη πολιτική βαρύτητα στην Ένωση. Ο έλεγχος αυτός συνεπάγεται αυξημένη δημοσιονομική πειθαρχία σε σχέση με την εποχή πριν ξεκινήσει η προσπάθεια ένταξης στην Ευρωζώνη. Οι επιμέρους χώρες πιέζονται να βάλουν τάξη στα δημόσια οικονομικά τους και μάλιστα αυτές που έχουν υψηλό χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, όπως η Ελλάδα, να ακολουθούν μια δημοσιονομική πολιτική πτώσης του λόγου χρέους/ΑΕΠ. Αυτή είναι μια βέλτιστη μακροπρόθεσμη πολιτική που δύσκολα θα επιτυγχάνονταν αν η χώρα μας δεν ήταν μέλος της νομισματικής ένωσης.

Σε μικροοικονομικό επίπεδο, το όφελος από το κοινό νόμισμα είναι η μείωση της αβεβαιότητας από τις διακυμάνσεις της συναλλαγματικής ισοτιμίας μεταξύ των νυν χωρών της Ευρωζώνης και η διευκόλυνση των διασυνοριακών συναλλαγών, που αναμένονταν να

αυξήσουν το εμπόριο ανάμεσα στις χώρες της Ευρωζώνης. Ένα δεύτερο μικροοικονομικό όφελος είναι η διαφάνεια στις τιμές ανάμεσα στις χώρες της Ευρωζώνης καθώς και η συνεπαγόμενη αύξηση του ανταγωνισμού στην κάθε χώρα, όπως π.χ. στον τραπεζικό τομέα (Βλέπε Commission of the European Communities (1990), Αλογοσκούφης & Λαζαρέτου (2002), Σαχινίδης & Χαρδούβελης (1999)). Στην πράξη, 7 χρόνια μετά την είσοδο στην Ευρωζώνη απαιτείται έρευνα για να διευκρινιστεί αν αυτά τα μικροοικονομικά οφέλη έγιναν πραγματικότητα για την Ελλάδα.

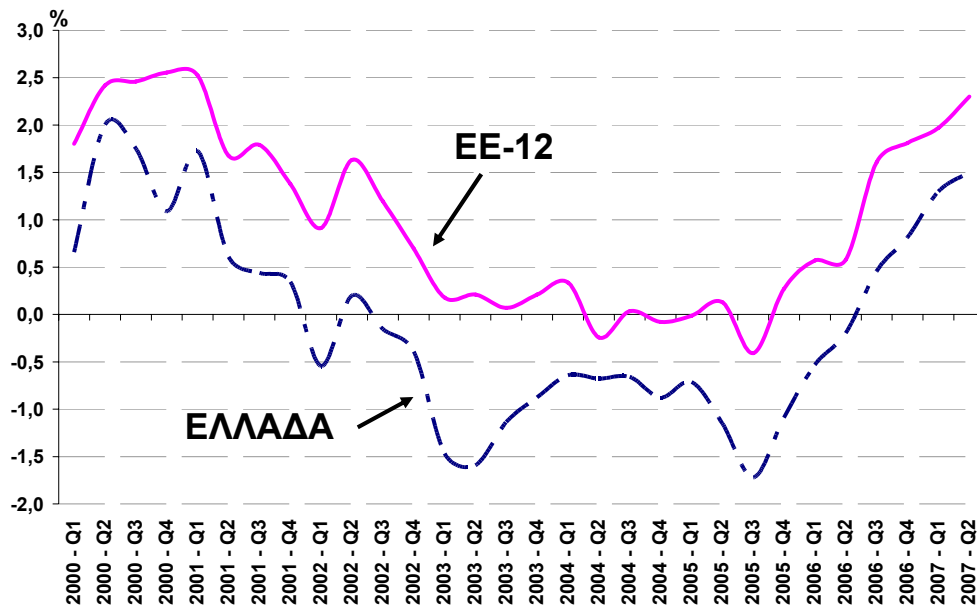
Βεβαίως, ίσως το μεγαλύτερο όφελος από την ένταξη ήταν και είναι πολιτικό. Μάλιστα, η επιθυμία για ένταξη ήταν μια πολιτική απόφαση των ελληνικών κυβερνήσεων που επισκίασε τα οποιαδήποτε αναμενόμενα οικονομικά οφέλη την εποχή εκείνη. Η αγαπημένη θεωρία των οικονομολόγων για τις «Βέλτιστες Νομισματικές Περιοχές» (βλέπε υποσημείωση 3), που ξεκίνησε με την εργασία του Robert Mundell (1961) – για την οποία και τιμήθηκε με το βραβείο Νόμπελ, δεν επηρέασε ιδιαίτερα την ελληνική απόφαση για ένταξη. Η θεωρία αυτή, όμως, σήμερα επανέρχεται στο προσκήνιο, καθώς φέρνει στην επιφάνεια τα κόστη της ένταξης.

2.2 Τα κόστη από τους περιορισμούς που επιβάλλει η ένταξη στην Ευρωζώνη

Οι περιορισμοί που απορρέουν από την ιδιότητα του μέλους της Ευρωζώνης φέρνουν μεν υψηλότερη πειθαρχία και αξιοπιστία, με χαμηλότερο πληθωρισμό, επιτόκια και δημοσιονομικά ελλείμματα, αλλά μπορεί να έχουν και αρνητικές επιπτώσεις. Οι πιθανές αρνητικές επιπτώσεις πηγάζουν από το γεγονός ότι η βέλτιστη πολιτική για το μέσο όρο της Ευρωζώνης δεν είναι αναγκαστικά πάντοτε και η βέλτιστη πολιτική για έκαστη χώρα-μέλος. Και αυτό διότι ο οικονομικός κύκλος και η τροχιά του πληθωρισμού δεν είναι πανομοιότυπη από χώρα σε χώρα. Υπάρχουν ιδιοσυγκρατικές διαταράξεις στις επιμέρους χώρες, τις οποίες δεν μπορεί να αντιμετωπίσει η κοινή νομισματική πολιτική.

Για παράδειγμα, η Ελλάδα βρίσκεται σε διαφορετικό οικονομικό κύκλο και αντιμετωπίζει διαφορετικό πληθωρισμό από τις μεγάλες χώρες της Ευρωζώνης. Στη

Διάγραμμα 1:
Πραγματικά επιτόκια σε Ελλάδα και Ευρωζώνη, 2000-2007

Σημείωση: Το πραγματικό επιτόκιο έχει υπολογιστεί ως η διαφορά μεταξύ του ετησιοποιημένου τρίμηνου διατραπεζικού ευρωπαϊκού επιτοκίου και τη μεταβολή του δείκτη τιμών καταναλωτή σε σχέση με ένα χρόνο πριν (ο οποίος χρησιμοποιείται ως εκτιμητής του αναμενόμενου πληθωρισμού).

Πηγή: Eurostat, ECB, ΕΣΥΕ, υπολογισμοί συγγραφέως

χώρα μας οι ρυθμοί ανάπτυξης είναι ιδιαίτερα υψηλοί, ενώ ο πληθωρισμός είναι και αυτός υψηλότερος σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης. Ως αποτέλεσμα του υψηλότερου πληθωρισμού, τα πραγματικά επιτόκια - που είναι ίσα με το κοινό ονομαστικό επιτόκιο μείον τον αναμενόμενο πληθωρισμό - ήταν αρνητικά στην Ελλάδα από το 2002 έως και το 2006 (Διάγραμμα 1). Όμως, αρνητικά πραγματικά επιτόκια σε μια εποχή, που λόγω Ολυμπιακών Αγώνων, η δημοσιονομική πολιτική ήταν αναγκαστικά επεκτατική και η ζήτηση στην οικονομία υψηλή, δεν ήταν μια βέλτιστη πολιτική.² Μάλιστα από το Μάιο του 2001 έως τον Ιούνιο του 2003 η ΕΚΤ μείωνε τα ονομαστικά επιτόκια στην Ευρωζώνη - και στη συνέχεια τα κράτησε σταθερά έως το Νοέμβριο του 2005, αντί να τα αυξάνει όπως υπαγόρευε το συμφέρον της Ελλάδας. Έτσι, στην περίοδο των Ολυμπιακών Αγώνων, επειδή η χώρα μας αντιμετώπιζε υψηλότερη ζήτηση και πληθωρισμό, η βέλτιστη βραχυπρόθεσμη νομισματική

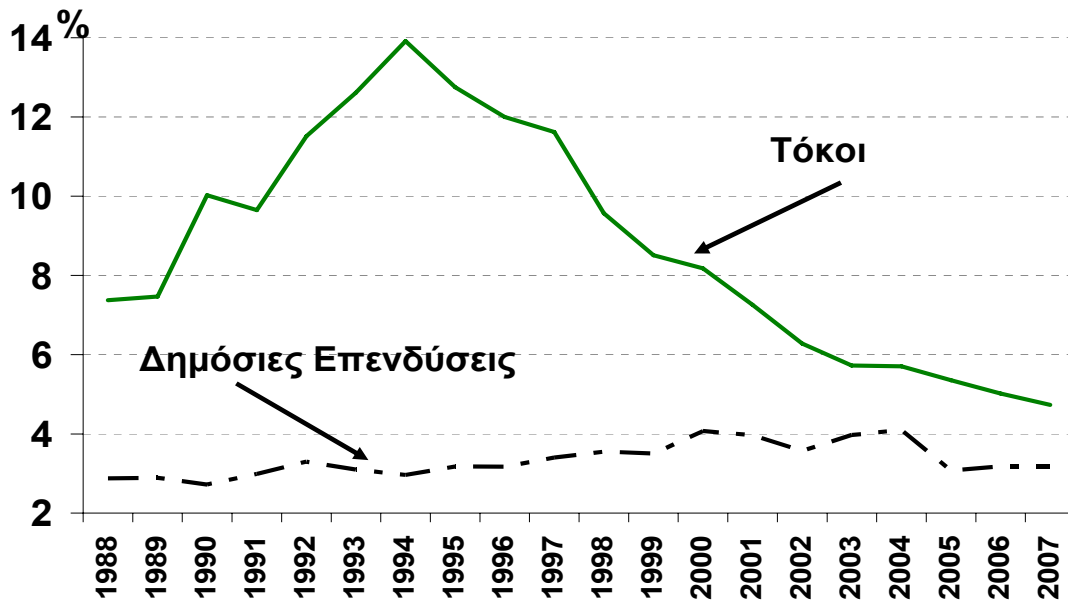
πολιτική για την Ευρωζώνη ήταν υπέρ το δέον επεκτατική για την Ελλάδα.³

Μια δεύτερη παρεμφερής απώλεια με αυτή της νομισματικής πολιτικής, αλλά με συγκριτικά μικρότερη οικονομική σημασία, είναι και η απώλεια της συναλλαγματικής πολιτικής. Στο παρελθόν, η Τράπεζα της Ελλάδος είχε τη δυνατότητα παρέμβασης στην αγορά συναλλάγματος και επίδρασης της ισοτιμίας του εγχώριου

³ Η βιβλιογραφία για τις «Βέλτιστες Νομισματικές Περιοχές» (ΒΝΠ) έχει εξειδικεύσει το ζήτημα της συσχέτισης ανάμεσα στους οικονομικούς κύκλους των χωρών της ΒΝΠ σε τέσσερις σχέσεις. Η συσχέτιση γίνεται υψηλότερη όσο: (1) Υψηλότερο είναι το μέγεθος εμπορίου μεταξύ τους ως ποσοστό του εμπορίου τους με τον υπόλοιπο κόσμο (Frankel and Rose (1998)). (2) Μεγαλύτερη η ομοιότητα στις εξωτερικές διαταράξεις. (3) Μεγαλύτερη η κινητικότητα των εργαζομένων ανάμεσα στις χώρες της ΒΝΠ. (4) Πιο αποτελεσματικό το δημοσιονομικό σύστημα ανακατανομής πόρων ανάμεσα στις χώρες της ΒΝΠ. Με βάση αυτή τη βιβλιογραφία, η Ελλάδα με δυσκολία θα ήταν μέλος της Ευρωζώνης διότι: (1) Έχει μικρό εμπόριο με τις χώρες της Ευρωζώνης, 44% του συνολικού της εμπορίου το 2006. (2) Δεν έχει όμοιες εξωτερικές διαταράξεις με την Ευρωζώνη, αν και δεν υπάρχουν λεπτομερείς αναλύσεις για το ζήτημα. (3) Η κινητικότητα των εργαζομένων της Ελλάδας προς ή από την Ευρωζώνη είναι μικρή. (4) Όμως, η Ελλάδα έχει ωφεληθεί από τους κοινοτικούς πόρους. Παρά την παραπάνω σχετικά αρνητική ποιοτική αξιολόγηση, οι Bayoumi & Eichengreen (1998) κατατάσσουν το 1995 την Ελλάδα 6^η ανάμεσα σε 15 ευρωπαϊκές χώρες όσον αφορά τη δυνατότητα συμμετοχής σε νομισματική ένωση με την Γερμανία.

² Στη μοντέρνα γλώσσα των μακρο-οικονομολόγων, ο «κανόνας Taylor» για το ύψος των βραχυπρόθεσμων ονομαστικών επιτοκίων, με τα οποία αντιδρά η Νομισματική Αρχή στον πληθωρισμό και την οικονομική δραστηριότητα, έχει χαμηλούς συντελεστές για την Ελλάδα. Βλέπετε Taylor (1993).

Διάγραμμα 2:
 Δημόσιες Επενδύσεις & Τόκοι Εξυπηρέτησης Δημοσίου Χρέους
 (% ΑΕΠ)

Πηγή: Eurostat, OECD

νομίσματος. Μπορούσε, για παράδειγμα, να υποτιμήσει τη δραχμή και να μειώσει – τουλάχιστον προσωρινά - τις τιμές των ελληνικών προϊόντων στο εξωτερικό ή να αυξήσει τις τιμές των ξένων προϊόντων στην Ελλάδα, βελτιώνοντας έτσι την ανταγωνιστικότητα. Σήμερα δεν έχει αυτή τη δυνατότητα.

Η απώλεια των εργαλείων της νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής, αυξάνει τη σημασία της δημοσιονομικής πολιτικής. Και αυτή όμως έχει χάσει τη δυνατότητα αντίδρασης σε πιθανές μεγάλες εξωτερικές διαταράξεις, εξαιτίας του υψηλού δημόσιου χρέους της χώρας μας, το οποίο περιορίζει το εύρος και την ευελιξία της απαιτούμενης αντίδρασης. Αιτία αποτελεί το γεγονός ότι το υψηλό χρέος συνεπάγεται και υψηλές δαπάνες για τόκους, μια αφαιμάξη των φορολογικών εσόδων προς δαπάνες μόνιμου χαρακτήρα, που δεν βοηθούν την ανάπτυξη. Μια απλή σύγκριση των δαπανών για τόκους με τις δαπάνες για δημόσιες επενδύσεις φανερώνει και το μέγεθος του προβλήματος, το οποίο συνεχίζει να υφίσταται και σήμερα, παρά τη μεγάλη πτώση των επιτοκίων τα τελευταία χρόνια (Διάγραμμα 2). Συνεπώς, είναι επιτακτική ανάγκη να μειωθεί το υψηλό χρέος ώστε

να μπορεί να εφαρμοστεί επεκτατική δημοσιονομική πολιτική εφόσον δυναμικά χρειαστεί.

Ένα άλλο μεγάλο πρόβλημα, λιγότερο ευδιάκριτο αλλά ιδιαίτερα σημαντικό, έχει να κάνει με την αδυναμία των μεταβλητών στις χρηματοοικονομικές αγορές της Ευρωζώνης, όπως τα επιτόκια και η συναλλαγματική ισοτιμία του ευρώ, να λειτουργούν εξισορροπητικά σε περίπτωση που μια χώρα-μέλος όπως η Ελλάδα βρεθεί σε κατάσταση ανισορροπίας. Οι τιμές στη χρηματοοικονομική αγορά αντικατοπτρίζουν γεγονότα και προσδοκίες για τις επιχειρήσεις, τους φορείς και την οικονομία ολόκληρης της Ευρωζώνης, και όχι ενός μεμονωμένου μέλους, όπως η Ελλάδα. Για παράδειγμα, σήμερα το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών στην Ελλάδα είναι υψηλό. Παλαιότερα, η δραχμή θα δέχονταν σημαντική πίεση για υποτίμηση, ενώ η πιθανότητα μεγάλης υποτίμησης θα ωθούσε τις νομισματικές αρχές προς αύξηση των εγχώριων επιτοκίων. Και οι δύο μεταβλητές θα δημιουργούσαν δυναμική μείωσης του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών. Σήμερα δεν υπάρχει μια τέτοια αντίδραση, αφού το ελληνικό έλλειμμα δεν επηρεάζει τη συναλλαγματική ισοτιμία του ευρώ. Ο παραδοσιακός μηχανισμός των τιμών της αγοράς παύει

να λειτουργεί εξισορροπητικά για την Ελλάδα. Αυτό είναι το τέταρτο κόστος από τη συμμετοχή μας στη νομισματική ένωση.

Μια παράπλευρη απώλεια – το πέμπτο κόστος - είναι και η έλλειψη μηχανισμών προειδοποίησης της πολιτικής ηγεσίας στις οικονομικές ανισορροπίες. Στο προηγούμενο παράδειγμα, μια επίθεση στη δραχμή παλαιότερα θα αφύπνιζε τους οικονομικούς παράγοντες στο πρόβλημα της ανισορροπίας που έφερε την επίθεση και, ως αποτέλεσμα, οι οικονομικές αρχές λάμβαναν μέτρα. Σήμερα, οι ανισορροπίες δεν έχουν μεν άμεσες αρνητικές επιπτώσεις, αλλά ούτε και διορθώνονται εύκολα διότι δεν γίνονται άμεσα αντιληπτές. Σήμερα το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών μπορεί να μεγεθύνεται χωρίς η αγορά να τιμωρεί την Ελλάδα για τη μεγέθυνση αυτή με υποτίμηση και άνοδο των επιτοκίων. Κατά συνέπεια, το αρχικό πρόβλημα που προκάλεσε την αύξηση του ελλείμματος παραμένει και σωρεύεται, επιτείνοντας τη μακροχρόνια ανισορροπία.⁴

Ο δραματικός περιορισμός των εργαλείων μακροοικονομικής πολιτικής στην Ευρωζώνη αφήνει πολλές φορές την οικονομία απροστάτευτη από τυχόν αρνητικές εξωτερικές ή εσωτερικές διαταράξεις. Αν, για παράδειγμα, οι εγχώριες επενδύσεις μειωθούν δραματικά λόγω απαισιόδοξων προβλέψεων του επιχειρηματικού κόσμου, η εγχώρια κεντρική τράπεζα δεν έχει την ίδια δυνατότητα να μειώσει το κόστος χρήματος για τις επενδύσεις που είχε πριν την ένταξη στην Ευρωζώνη. Αντιστρόφως, αν ο δανεισμός των νοικοκυριών αυξάνεται υπερβολικά γρήγορα με κίνδυνο την υπερθέρμανση της οικονομίας ή και τη σταθερότητα του εγχώριου χρηματοοικονομικού συστήματος, οι περιορισμοί που μπορούν να μπου από μια εγχώρια κεντρική αρχή είναι ποσοτικοί – πιθανόν μέσω τραπεζικής εποπτείας - και όχι στα επιτόκια. Αν πάλι η σημερινή κρίση στην αγορά τιτλοποιημένων στεγαστικών δανείων υψηλού κινδύνου (sub prime) επεκταθεί στην Ευρωζώνη (βλέπε IMF (2007b), Κεφάλαιο 1) και αναγκάσει την ΕΚΤ να ακολουθήσει μια

⁴ Αξίζει να γίνει μνεία και σε ένα άλλο επιπρόσθετο κόστος: Την αδυναμία στο μέλλον η Ελλάδα να απεγκλωβιστεί από ένα υψηλό δημόσιο χρέος (βλέπε Πίνακα 4) μέσω μιας πληθωριστικής πολιτικής, όπως συνήθως κάνουν οι υπό χρεοκοπία χώρες.

επεκτατική νομισματική πολιτική, τότε η Ελλάδα θα εισαγάγει μια υπερθέρμανση της οικονομίας της, που θα εκτοξεύσει προς τα πάνω ακόμα περισσότερο τον εγχώριο πληθωρισμό, χωρίς να μπορούν οι εγχώριες νομισματικές αρχές να αντισταθούν στην υπερθέρμανση.

Στο περιβάλλον της Ευρωζώνης, η προστασία της οικονομίας αναγκαστικά πηγάει από την ικανότητά της να αντιδρά από μόνη της, αυτόματα και με μικρό κόστος, στις αρνητικές διαταράξεις. Εξ ου και η ανάγκη διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που να αυξάνουν τις εξισορροπητικές αντοχές της οικονομίας.⁵ Στη συνέχεια περιγράφουμε τις μεγάλες ανισορροπίες της ελληνικής οικονομίας ώστε να γίνει κατανοητή και η ανάγκη διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων.

3. Ανισορροπίες στην Ελληνική Οικονομία

Στο παρόν κεφάλαιο περιγράφονται οι μεγάλες ανισορροπίες της ελληνικής οικονομίας, των οποίων τα γενεσιουργικά αίτια απαιτείται να αμβλυθούν με κατάλληλες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις ώστε η αλματώδης πορεία της οικονομίας των τελευταίων 12 ετών να συνεχιστεί. Το ερώτημα της ελληνικής αναπτυξιακής προοπτικής και τα προ-απαιτούμενα για τη συνέχεια της επιτυχημένης πορείας κυριαρχεί στους επιχειρηματικούς, πολιτικούς και οικονομικούς κύκλους της χώρας μας τα τελευταία χρόνια.⁶ Υπάρχει μια διάχυτη απαισιοδοξία πολλών παραγόντων της οικονομικής ζωής για το ζήτημα αυτό που έχει μεν βάση, αλλά ίσως είναι υπερβολική. Για όλα τα προβλήματα και τις ανισορροπίες υπάρχουν λύσεις. Η παρακάτω ανάλυση αναδεικνύει και περιγράφει τις κυριότερες ανισορροπίες της οικονομίας, οι οποίες φυσικά και πρέπει να έχουν προτεραιότητα στο σχεδιασμό της οικονομικής πολιτικής.

⁵ Στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία, η ανάγκη αυτή έχει αποκτήσει το όνομα «TINA», τα αρχικά γράμματα του οποίου σημαίνουν: «There Is No Alternative», δηλαδή «Δεν Υπάρχει Εναλλακτική Λύση».

⁶ Μάλιστα, πολλοί στρέφουν το βλέμμα τους προς επιτυχημένα παραδείγματα άλλων χωρών, όπως η Ιρλανδία ή οι Σκανδιναβικές χώρες, ώστε να ανακαλύψουν τα συστατικά εκείνα της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής που προσδιορίζουν μια μακρόχρονη επιτυχημένη πορεία. Βλέπε, για παράδειγμα, Χαρδούβελης (2006).

Πίνακας 1:
Η Ευκολία-Δυσκολία του Επιχειρείν

1.A		
	Ελλάδα	ΟΟΣΑ
Έναρξη Επιχείρησης		
Αριθμός διαδικασιών	15,0	6,0
Ημέρες ολοκλήρωσης διαδικασιών	38,0	14,9
Κόστος (% κατά κεφαλήν ΑΕΠ)	23,3	5,1
Κλείσιμο Επιχείρησης		
Έτη ολοκλήρωσης διαδικασίας πτώχευσης	2,0	1,3
Κόστος πτώχευσης (% αξίας ιδιοκτησίας)	9,0	7,5
1.B		
Διασυνοριακό Εμπόριο		
Αριθμός εγγραφών για τα εξαγώγιμα αγαθά	5,0	4,5
Ημέρες για εξαγωγή αγαθών	20	9,8
Κόστος εξαγωγών (\$ ανά εμπορευματοκιβώτιο)	998	905
Αριθμός εγγραφών για τα εισαγώγιμα αγαθά	6,0	5,0
Ημέρες για εισαγωγή αγαθών	25,0	10,4
Κόστος εισαγωγών (\$ ανά εμπορευματοκιβώτιο)	1.245	986,1
1.Γ		
Πληρωμή φόρων		
Αριθμός φόρων που πληρώνονται	21,0	15,1
Ώρες το έτος προετοιμασίας φακέλου για εφορία	264,0	183,3
Φόροι (% ακαθάριστου κέρδους επιχείρησης)	48,6	46,2
1.Δ		
Αγορά Εργασίας		
Δείκτης δυσκολίας πρόσληψης (0-100)	44,0	25,2
Δείκτης ακαμψίας ωραρίου εργασίας (0-100)	80,0	39,2
Δείκτης δυσκολίας απόλυσης (0-100)	40,0	27,9
Δείκτης ακαμψίας απασχόλησης (0-100)	55,0	30,8
Κόστος απόλυσης (μισθοί σε εβδομάδες)	24,0	25,7

Πηγή: World Bank, Doing Business in 2007

3.1 Έλλειμμα ανταγωνιστικότητας

Το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας είναι ίσως το βαθύτερο πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας αφού είναι διάχυτο παντού, σε ποικίλους τομείς, αγορές, δραστηριότητες και οικονομικές σχέσεις. Γίνεται ιδιαίτερα εμφανές όταν η χώρα μας συγκρίνεται με άλλες χώρες. Πηγάζει από σειρά αδυναμιών σε μικροοικονομικό και μακροοικονομικό επίπεδο και ιδιαίτερα από την αδυναμία του κράτους να επιβάλλει ένα πλαίσιο κανόνων στις οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους καθώς και στις σχέσεις τους με το κράτος, με τρόπο που να διασφαλίζει, να εξυπηρετεί και να γίνεται σεβαστό από όλους, χωρίς συγχρόνως να εμποδίζει τη δημιουργικότητα και την επιχειρηματικότητα. Δυστυχώς, όμως, το ελληνικό κράτος αδυνατεί να δημιουργήσει ένα πλαίσιο κινήτρων και εκούσιας υπακοής στην έννομη τάξη και αναγκάζεται να οχυρώνεται πίσω από δύσκαμπτους νόμους. Για παράδειγμα, η πλειάδα πιστοποιητικών είναι καθημερινή πραγματικότητα για οποιαδήποτε ενέργεια των πολιτών.

Τα τελευταία χρόνια πολλοί διεθνείς οργανισμοί ασχολούνται με το ζήτημα της ανταγωνιστικότητας, κατατάσσοντας την Ελλάδα πολύ χαμηλά στη σχετική βαθμολόγηση.⁷ Τέτοιοι οργανισμοί είναι το World Economic Forum, η International Institute for Management Development (IMD), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή με ορισμένους από τους δείκτες της Λισσαβόνας, ή η Παγκόσμια Τράπεζα. Από τις αξιολογήσεις ανταγωνιστικότητας των διεθνών οργανισμών, ξεχωρίζει η ετήσια επισκόπηση που κάνει η Παγκόσμια Τράπεζα διότι τα στοιχεία της είναι διακρατικά συγκρίσιμα.⁸ Η Παγκόσμια Τράπεζα παρουσιάζει στοιχεία για τα χαρακτηριστικά του νομοθετικού περιβάλλοντος της κάθε χώρας που είτε βοηθούν είτε εμποδίζουν την

επιχειρηματικότητα και τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Ορίζει ακριβώς τα χαρακτηριστικά της επιχείρησης ή του εργαζόμενου, καθώς και τις ποσοτικές παραμέτρους μιας συγκεκριμένης διαδικασίας ώστε η επιχείρηση και η διαδικασία να είναι πανομοιότυπη από χώρα σε χώρα. Αποστέλλει τα ερωτηματολόγια για να συμπληρωθούν κυρίως από μεγάλα δικηγορικά γραφεία, εταιρείες συμβούλων επιχειρήσεων και άλλους γνώστες της επικρατούσας γραφειοκρατίας στην κάθε χώρα.

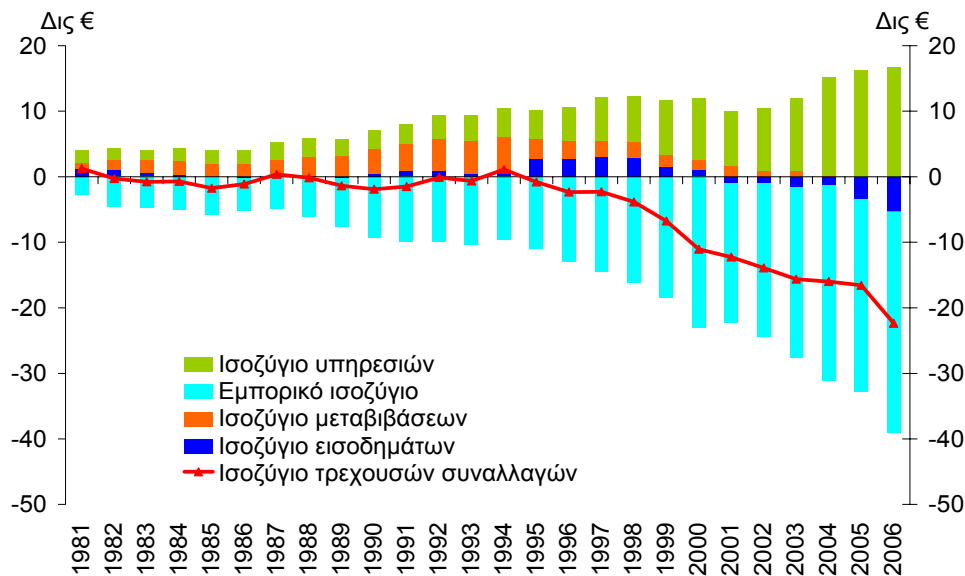
Σύμφωνα με τα στοιχεία του 2007 της Παγκόσμιας Τράπεζας, η Ελλάδα κατατάσσεται στην καθόλου αξιολήευτη 100^η θέση σε σύνολο 178 χωρών ως προς την ευκολία άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας. Στον Πίνακα 1 περιγράφονται ορισμένα από τα στοιχεία αυτά. Στην Ελλάδα απαιτείται υπερδιπλάσιος αριθμός διαδικασιών και χρόνος για την έναρξη λειτουργίας μιας επιχείρησης σε σχέση με το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ. Το αντίστοιχο κόστος (ως % του κατά κεφαλήν ΑΕΠ) είναι πενταπλάσιο. Σημαντικά εμπόδια αντιμετωπίζουν οι ελληνικές επιχειρήσεις και στην εξαγωγή και την εισαγωγή προϊόντων από και προς την Ελλάδα σε σύγκριση με τις χώρες του ΟΟΣΑ (Πάνελ Β), σε μια περίοδο μάλιστα που το διασυνοριακό εμπόριο αυξάνεται με μέσο ρυθμό αύξησης της τάξης του 13% (1993-2004). Αντίστοιχα, η σχέση τους με τις ελληνικές φορολογικές αρχές, επίσης, χαρακτηρίζεται από πολυπλοκότητα και υψηλό κόστος (Πάνελ Γ). Τέλος, οι δείκτες της Παγκόσμιας Τράπεζας που αναφέρονται στην αγορά εργασίας (Πάνελ Δ), φανερώνουν την ακαμψία που χαρακτηρίζει την ελληνική αγορά εργασίας, και για ορισμένους αναλυτές καθιστούν επιτακτική την υιοθέτηση ενεργητικών και ευέλικτων πολιτικών απασχόλησης. Θα αναφερθούμε στο ζήτημα αυτό στο επόμενο κεφάλαιο.

Το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας που χαρακτηρίζει την ελληνική οικονομία πιστοποιείται σε μακροοικονομικό επίπεδο και από την έλλειψη ξένων άμεσων επενδύσεων στην Ελλάδα (Πίνακας 2). Βεβαίως, οι ισχνές ξένες επενδύσεις αυτές καθαυτές δεν αποτελούν πρόβλημα ούτε τροχοπέδη για την εγχώρια οικονομική ανάπτυξη, αφού προσφορά ελληνικών επιχειρηματικών κεφαλαίων

⁷ Ο όρος «ανταγωνιστικότητα» της χώρας είναι δόκιμος όσον αφορά ένα συγκεκριμένο προϊόν ή μια υπηρεσία, αλλά αδόκιμος για ολόκληρη τη χώρα, για την οποία οι οικονομολόγοι προτιμούν να μιλούν για «παραγωγικότητα» και όχι για «ανταγωνιστικότητα», βλέπε Krugman (1994). Όμως, ο όρος «ανταγωνιστικότητα» χρησιμοποιείται ευρέως από επιχειρηματικούς και δημοσιογραφικούς κύκλους για να περιγράψει και την κατάσταση του συνόλου μιας χώρας.

⁸ Δεν είναι εύκολες οι διακρατικές συγκρίσεις που βασίζονται στις προσδοκίες και τις απόψεις των επιχειρηματιών διότι η αισιοδοξία / απαισιοδοξία τους διαφέρει συστηματικά από χώρα σε χώρα, ασχέτως των αντικειμενικών συνθηκών που επικρατούν. (βλέπε Hardouvelis and Thomakos (2007)).

Διάγραμμα 3:
Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών

Πηγή: Eurostat, AMECO, υπολογισμοί συγγραφέως

υπάρχει, τα οποία μάλιστα έχουν επεκταθεί και στη Νέα Ευρώπη. Οι σχεδόν ανύπαρκτες ξένες επενδύσεις δείχνουν απλώς την αντίστοιχη έλλειψη ψήφου εμπιστοσύνης των ξένων επενδυτών για τη χώρα μας. Αποτελούν την κόκκινη σημαία, που σηματοδοτεί έλλειψη ανταγωνιστικότητας.

Το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας πιστοποιείται σε μακροοικονομικό επίπεδο έμμεσα και από ένα δεύτερο δείκτη, πολύ πιο σημαντικό. Αυτός είναι το μεγάλο και ευρυνόμενο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών (Διάγραμμα 3). Το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών αγγίζει πλέον τα € 22,3 δις το 2006 ή 11,1 % του ΑΕΠ, σύμφωνα με την AMECO – 12,1% του ΑΕΠ, σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος. Σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου για την Ελλάδα (IMF (2007a)), το έλλειμμα αυτό δεν μπορεί να εξηγηθεί μόνον από την υψηλή ζήτηση της ελληνικής οικονομίας. Καταδεικνύει σαφώς και πρόβλημα ανταγωνιστικότητας. Εφόσον συνεχιστεί, το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών θα έχει ως αποτέλεσμα είτε τον μεγαλύτερο δανεισμό της χώρας είτε τη σταδιακή εξαγορά του ελληνικού κεφαλαίου από τους ξένους, με αρνητικές επιπτώσεις στο μελλοντικό βιοτικό επίπεδο, αφού στο μέλλον το εισόδημα των κατοίκων της Ελλάδας θα προέρχεται κυρίως από την εργασία και όχι τόσο από την κατοχή κεφαλαίου. Η

Πίνακας 2:
Άμεσες ξένες επενδύσεις

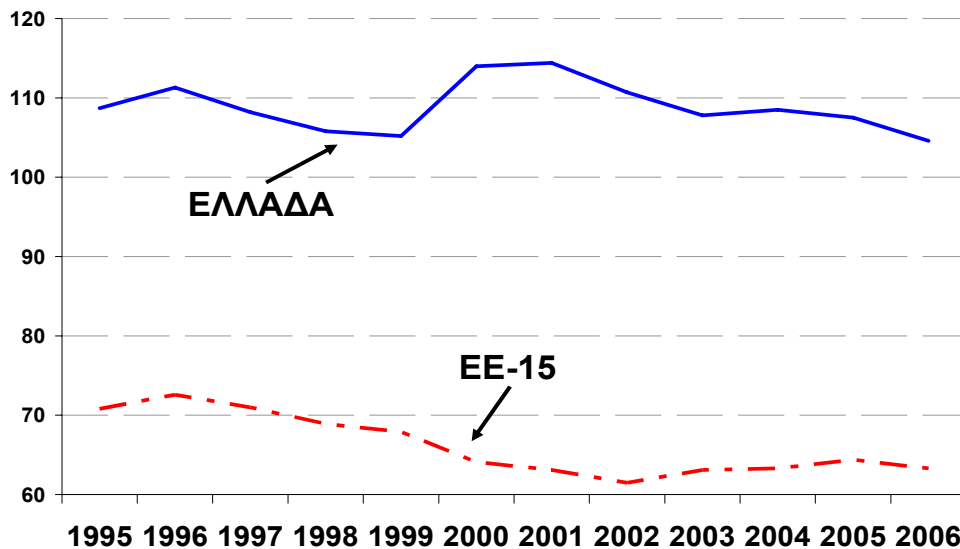
Μέσος όρος 2003-06
(% συνολικών επενδύσεων)

Βέλγιο	63,7
Ηνωμένο Βασίλειο	29,4
Σουηδία	21,8
Ολλανδία	14,8
Πορτογαλία	14,4
Λιθουανία	13,3
Γαλλία	12,8
Φινλανδία	10,3
Αυστρία	8,6
Ισπανία	8,0
Ιταλία	5,6
Γερμανία	5,3
Ελλάδα	3,2
Ιρλανδία	0,9

Πηγή: EUROSTAT

άποψη λοιπόν ορισμένων αναλυτών ότι το έλλειμμα δεν είναι ανησυχητικό αφού, όντας η χώρα μας μέλος της Ευρωζώνης, χρηματοδοτεί εύκολα το έλλειμμα, δεν δίνει την πρέπουσα προσοχή στις μακροπρόθεσμες συνέπειες του στο βιοτικό επίπεδο.

Διάγραμμα 4:
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης
(% ΑΕΠ)

Πηγή: Eurostat

Πίνακας 3:
Η Μεγέθυνση των Μελλοντικών Υποχρεώσεων του Κράτους

	2005	2010	2015	2025	2050
Δαπάνες Υγείας (% ΑΕΠ)	5,1	5,4	5,5	5,7	6,8
Δαπάνες Εκπαίδευσης (% ΑΕΠ)	3,4	3,1	2,9	3,0	3,1
Ηλικιωμένοι εργαζόμενοι ηλικίας 55 – 64 (% εργαζομένων)	10,9	12,0	13,6	17,3	17,4
Συνταξιούχοι / Εργαζόμενοι (%)	26,8	28,0	30,3	35,8	60,4
Αριθμός μαθητών & σπουδαστών (χιλιάδες, Δημοτικό – ΑΕΙ)	1888	1768	1733	1724	1444

Πηγές: (1) ECB Monthly Bulletin, 2007, "Challenges to fiscal sustainability in the Euro area", February, p.65

(2) European Commission, 2006, DGECFIN, "The Impact of Ageing on Public Expenditure: Projections for the EU-25 Member States on Pensions, Healthcare, Long-Term, Education and Unemployment Transfers (2004-50)".

3.2 Υψηλό Δημόσιο Χρέος

Τα δημόσια οικονομικά αναδεικνύονται ως ένας μεσομακροπρόθεσμος κίνδυνος, αφού το δημόσιο χρέος παραμένει σε πολύ υψηλά επίπεδα (Διάγραμμα 4), ενώ η γήρανση του πληθυσμού σε συνδυασμό με το σύστημα πρόωρης συνταξιοδότησης αναμένεται να το μεγαλώσουν ακόμα περισσότερο. Το υψηλό δημόσιο χρέος είναι αποτέλεσμα βαθύτερων εγγενών αδυναμιών της ελληνικής οικονομίας και οικονομικής πολιτικής, αλλά η ύπαρξή του από μόνη της αποτελεί αυτοτελή κίνδυνο, ο οποίος απαιτείται να περιοριστεί. Οι δαπάνες για

συντάξεις στην Ελλάδα έφτασαν το 2004 το 12,9% του ΑΕΠ και σύμφωνα με παλαιότερες προβλέψεις το 2050 σχεδόν θα διπλασιαστούν και θα ανέλθουν στο 23,2% του ΑΕΠ. Οι καταγεγραμμένες δαπάνες για υγεία, επίσης, θα αυξηθούν από 5,1% του ΑΕΠ το 2005 σε 6,8% το 2050. Το ποσοστό των ηλικιωμένων εργατών (55-64 ετών) θα αυξηθεί κατά 6,5 ποσοστιαίες μονάδες την περίοδο 2005-2050, ενώ ο δείκτης εξάρτησης που περιγράφει το τμήμα του πληθυσμού άνω των 64 ετών, που «εξαρτάται» από το τμήμα του πληθυσμού που μπορεί δυνητικά να εργαστεί (δηλαδή ο λόγος των δύο μεγεθών), προβλέπεται – με το

σημερινό σύστημα συνταξιοδότησης - να αυξηθεί από 26,8% το 2005 στο απίστευτα υψηλό 60,4 % το 2050! (Πίνακας 3).

Η αναμενόμενη αύξηση του δημόσιου χρέους δεν περιορίζει απλώς τη δυνατότητα άσκησης επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής αν ποτέ αυτό χρειαστεί. Μεγαλώνει και το κόστος δανεισμού του Δημοσίου ανά ευρώ δανείου. Καθιστά τον δανεισμό σχεδόν απαγορευτικό. Διότι άλλη είναι η πιστοληπτική ικανότητα της χώρας με ένα χρέος/ΑΕΠ περίπου στο 100% και άλλη όταν ο ίδιος λόγος έχει εκτοξευθεί στο 300% ή 400%. Στον Πίνακα 4, παρατίθενται στοιχεία για την Ελλάδα και τις δύο άλλες χώρες της ΕΕ-15 με υψηλό χρέος, Ιταλία και Βέλγιο, από πρόσφατη ανάλυση του αξιολογικού οίκου Standard & Poor's. Η Standard & Poor's υπολογίζει και αυτή το μελλοντικό ύψος του δημοσίου χρέους που αναμένεται να επιφέρει η σημερινή διάρθρωση του ασφαλιστικού συστήματος, ενώ καταγράφει και το βαθμό αξιολόγησης που πιστεύει ότι θα δώσει στη χώρα μας στο μέλλον. Ανάμεσα στις 32 χώρες που αναλύει η Standard & Poor's, η Ελλάδα αναμένεται να έχει το μεγαλύτερο χρέος Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ το 2050! Το χρέος αυτό φτάνει το 436%, με τη μεγαλύτερη αύξηση να γίνεται στη δεκαετία του 2040-2050. Παρατηρήσατε επιπλέον ότι η πιστοληπτική ικανότητα της χώρας το 2020 κατεβαίνει στο BBB, δηλαδή γίνεται χειρότερη από την εποχή πριν το 1996, ενώ το 2030 γίνεται "speculative", δηλαδή υψηλού κινδύνου!

3.3 Υψηλή ανεργία, χαμηλή απασχόληση, ανισότητα

Μια τρίτη μεγάλη ανισορροπία στην ελληνική οικονομία είναι η υψηλή ανεργία και τα χαμηλά ποσοστά απασχόλησης των νέων και των γυναικών. Η ανισορροπία είναι ιδιαίτερα εμφανής όταν τα ποσοστά αυτά συγκρίνονται με τα αντίστοιχα μέσα ποσοστά στην ΕΕ-15 (Πίνακας 5). Η ανισορροπία δείχνει ότι η διάρθρωση της αγοράς εργασίας δεν ικανοποιεί ούτε τις επιχειρήσεις ούτε τους δυνητικά εργαζόμενους. Στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία υπάρχει έλλειψη τεκμηριωμένης επιστημονικής ανάλυσης στο ερώτημα αν για τις ανισορροπίες αυτές φταίει το λειτουργικό καθεστώς της ίδιας της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα ή παράγοντες

εκτός αγοράς εργασίας. Οποιαδήποτε είναι η αιτία, όμως, η ανισορροπία που υπάρχει υποδηλώνει σαφώς ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν ωφελεί με τον ίδιο τρόπο όλες τις ομάδες του πληθυσμού, γεγονός που μπορεί να επιφέρει στο μέλλον κοινωνικές αντιδράσεις και κωλύματα στο υπάρχον υπόδειγμα ανάπτυξης.

Η υψηλή ανεργία και χαμηλή απασχόληση για ομάδες του πληθυσμού συμβαδίζουν και με μεγάλη ανισότητα. Η απόσταση μεταξύ των οικονομικώς ευημερούντων και των οικονομικά ασθενών είναι, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, η μεγαλύτερη στην Ευρώπη των 15. Αυτό φαίνεται από πολλούς δείκτες. Ένας δείκτης είναι ο λόγος του μέσου εισοδήματος του υψηλότερου 20% των νοικοκυριών προς το μέσο εισόδημα του χαμηλότερου 20% στην κατανομή του εισοδήματος. Ο λόγος αυτός το 2005 για την Ελλάδα είναι 5,8, ενώ για την ΕΕ-15 είναι 4,8. Ένας άλλος δείκτης είναι το ποσοστό των πολιτών σε κίνδυνο φτώχειας (δηλαδή με εισόδημα μικρότερο του 60% του διάμεσου εισοδήματος), που στην Ελλάδα είναι 20% ενώ στην ΕΕ-15 16%.⁹

Ίσως το πιο δραματικό στοιχείο στους παραπάνω δείκτες είναι η αδυναμία του κράτους να τους μειώσει. Οι κοινωνικές παροχές (αφότου έχουν ήδη ενσωματωθεί στο εισόδημα οι συντάξεις), για παράδειγμα, επιδρούν ελάχιστα στα ποσοστά κινδύνου φτώχειας. Πριν τις παροχές το 2005 το ποσοστό των πολιτών σε κίνδυνο φτώχειας για την Ελλάδα είναι 23% και μετά τις παροχές 20%. Στην ΕΕ-15 τα ίδια μέσα ποσοστά είναι 26% και 16% αντίστοιχα. Με άλλα λόγια, οι κοινωνικές παροχές στην Ελλάδα μειώνουν τον κίνδυνο φτώχειας κατά 3 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ στην ΕΕ-15 κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες. Η αδυναμία του κράτους να επέμβει ικανοποιητικά αποτελεί άλλο ένα στοιχείο το οποίο δείχνει την ανάγκη διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στον δημόσιο

⁹ Πρέπει να σημειωθεί, όμως, ότι οι παραπάνω δείκτες μεγεθύνουν τις διαφορές πλούσιων – φτωχών διότι δεν λαμβάνουν υπόψη τους πηγές εισοδήματος όπως η ιδιοκατοίκηση ή η καλλιέργεια προς ιδίαν χρήση. Στην Ελλάδα η ιδιοκατοίκηση, για παράδειγμα, είναι η δεύτερη υψηλότερη στην ΕΕ-15 (γύρω στο 80%, βλέπε Καραμούζης & Χαρδούβελης (2007)) και στα χωριά, όπου και τα εισοδήματα είναι χαμηλότερα, φτάνει το 98%.

Πίνακας 4:
Πιστοληπτική Ικανότητα
και Μελλοντικό Χρέος Γενικής Κυβέρνησης

	Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (% ΑΕΠ)					Βαθμός Πιστοληπτικής Ικανότητας			
	2006	2010	2020	2040	2050	2007	2020	2030	2040
Ελλάδα	104,6	92	103	265	436	A	BBB	Spec.	Spec.
Ιταλία	106,8	98	82	95	118	A	AAA	AA	BBB
Βέλγιο	89,1	66	44	85	134	AA	AAA	BBB	Spec.

Πηγή: Standard & Poor's, 2007, "What a Change a Year Makes: Standard & Poor's 2007 Global Graying Progress Report, September 19.

Πίνακας 5:
Ανεργία, Απασχόληση
(2006, τέλος έτους)

	Ανεργία		Απασχόληση	
	Ελλάδα	ΕΕ-15	Ελλάδα	ΕΕ-15
Σύνολο	8,9%	7,4%	61,0%	66,0%
Ανδρες	5,6%	6,5%	74,6%	73,5%
Γυναίκες	13,6%	8,5%	47,4%	58,6%
Νέοι	25,2%	16,0%	24,2%	40,1%

Πηγή: Eurostat

τομέα και στον τρόπο παροχής υπηρεσιών προς τους πολίτες.¹⁰

4. Ανισορροπίες και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις

Η άμβλυση των ανισορροπιών της ελληνικής οικονομίας, με δεδομένους τους περιορισμούς της μακροοικονομικής διαχείρισης εντός της Ευρωζώνης, μπορεί να επιτευχθεί κυρίως μέσα από την προώθηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές έχουν ως κύριο στόχο, με το υπάρχον κεφάλαιο και πληθυσμό, την άνοδο του δυνητικού προϊόντος. Οι μεταρρυθμίσεις βελτιώνουν την ποιότητα των συντελεστών παραγωγής (π.χ. ενσωματώνουν υψηλότερο επίπεδο τεχνολογίας στο

¹⁰ Κατά καιρούς έχουν γίνει προσπάθειες ενίσχυσης των αδυνάτων με ειδικά προγράμματα. Επιτυχημένα προγράμματα στο παρελθόν ήταν το «Βοήθεια στο Σπίτι» και το «ΕΚΑΣ», το οποίο μάλιστα οδεύει προς ενσωμάτωση στον μισθό. Σήμερα, γίνεται μια άλλη προσπάθεια με την ίδρυση του Εθνικού Ταμείου Κοινωνικής Συνοχής.

κεφάλαιο, ή παρέχουν ποιοτικότερη εκπαίδευση στους εργαζομένους) και τη θετική αλληλοεπίδραση μεταξύ τους. Έτσι, επιτυγχάνεται αύξηση της παραγωγικότητας και της παραγωγής, πτώση του πληθωρισμού και αύξηση των εξαγωγών. Συγχρόνως, αυξάνεται η απασχόληση και μειώνεται η ανεργία. Οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις έχουν και ένα δεύτερο αποτέλεσμα: Καθιστούν τον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας πιο ευέλικτο και αποτελεσματικό στην αντιμετώπιση αναταράξεων, μειώνοντας έτσι την ανάγκη επέμβασης από τις κεντρικές εγχώριες αρχές με μια διορθωτική κίνηση στη δημοσιονομική πολιτική, η οποία άλλωστε, όπως περιγράψαμε, με δυσκολία θα μπορούσε να γίνει σήμερα στην Ελλάδα.¹¹

Οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις έχουν μεγαλύτερη επίδραση στις οικονομίες των μικρών χωρών της

¹¹ Μια εκτενής πρόσφατη περιγραφή του θέματος για την Ελλάδα περιέχεται και στο βιβλίο των Πελαγίδη & Μητσόπουλου (2006).

Ευρωζώνης, όπως η Ελλάδα, σε σχέση με την αντίστοιχη επίδρασή τους στις μεγάλες χώρες. Αιτία είναι το γεγονός ότι σε μια μικρή οικονομία οι μεταρρυθμίσεις αυξάνουν το δυνητικό προϊόν και επιδρούν άμεσα και ευνοϊκά στις τιμές και την μακρο-ανταγωνιστικότητα. Κατά συνέπεια, ωφελούν τις εξαγωγές και τη συνολική εγχώρια ζήτηση, οδηγώντας τη χώρα σε ένα υψηλότερο σημείο παραγωγής, απασχόλησης και βιοτικού επιπέδου χωρίς πληθωριστικές πιέσεις. Αντίθετα, αν σε μια μεγάλη χώρα της Ευρωζώνης μειωθούν οι τιμές λόγω μεταρρυθμίσεων, η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας πιθανόν τελικά να μην ωφεληθεί, αφού η πτώση των τιμών μπορεί να οδηγήσει την ΕΚΤ να ακολουθήσει επεκτατική νομισματική πολιτική, η οποία αναιρεί την αρχική πτώση των τιμών και την αύξηση της ανταγωνιστικότητας. Η ΕΚΤ αντιδρά πολύ περισσότερο στο τι συμβαίνει σε μια μεγάλη χώρα, απλώς διότι η χώρα αυτή έχει μεγάλο ειδικό βάρος για ολόκληρη την Ευρωζώνη.

Στην πράξη, οι μεταρρυθμίσεις πραγματοποιούνται με δυσκολία, ασχέτως μεγέθους χώρας.¹² Οι λόγοι είναι πολλοί. Πρώτον, συνήθως υπάρχει μεγάλη αβεβαιότητα για το θετικό αποτέλεσμα των μεταρρυθμίσεων, γεγονός που επιδρά αρνητικά στις αντιλήψεις του κοινού. Απαιτείται επιμόρφωση των πολιτών ώστε να γίνουν καλύτεροι γνώστες των δυνητικών αποτελεσμάτων της μεταρρύθμισης και να μην αντιδράσουν.¹³ Δεύτερον, το θετικό αποτέλεσμα της μεταρρύθμισης έρχεται συνήθως μακροπρόθεσμα, αλλά το οποιοδήποτε κόστος εμφανίζεται άμεσα. Αυτό το χρονικό χάσμα ανάμεσα στις ωφέλειες και το κόστος έχει ως συνέπεια όσες κοινωνικές ομάδες επωμίζονται κόστος να έχουν κίνητρο για άμεση αντίσταση στη μεταρρύθμιση, ενώ αυτοί που ωφελούνται να μην δραστηριοποιούνται με την ίδια δυναμική (Fernandez and Rodrik (1991)).¹⁴ Τρίτον, πολλές φορές οι

μεταρρυθμίσεις επηρεάζουν θεσμούς, των οποίων η ύπαρξη είναι αναγκαία αφού καλύπτουν ένα σημαντικό κενό, που αφήνει η ελεύθερη οικονομία της αγοράς, όπως για παράδειγμα η μέριμνα για τους ανέργους. Είναι δύσκολο το κοινό να πειστεί για τα οποιαδήποτε θετικά χαρακτηριστικά μιας μεταρρύθμισης που θίγει το ύψος των παροχών προς τους ανέργους. Τέταρτον, από πρακτική άποψη, δεν αποτελούν όλες οι μεταρρυθμίσεις μια βέλτιστη πολιτική, αφού το θετικό δυνητικό αποτέλεσμά τους είναι συνάρτηση πολλών άλλων παραγόντων που πιθανόν να απουσιάζουν στη συγκεκριμένη οικονομία τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο (θεωρία του «second best»). Για παράδειγμα, η αντιγραφή συνταγών μεταρρυθμίσεων από μια χώρα σε άλλη χωρίς τις απαραίτητες προσαρμογές δεν είναι πάντα η πιο έξυπνη πολιτική: Στη Σουηδία η υψηλότερη φορολογία μπορεί να πιάνει τόπο και να μεταφράζεται σε περισσότερες κοινωνικές υπηρεσίες προς τον πολίτη, αλλά στην Ελλάδα οδηγεί απλώς σε μεγαλύτερη φοροδιαφυγή και περισσότερες στρεβλώσεις, συνήθως χωρίς κοινωνικό αντίκρισμα από την πλευρά των παροχών.

Έχει παρατηρηθεί ότι σημαντικές μεταρρυθμίσεις συνήθως ξεκινούν έπειτα από μια οικονομική κρίση, όταν γίνεται ξεκάθαρο σε όλους τους φορείς ότι κάτι πρέπει να αλλάξει στην τρέχουσα οικονομική πολιτική. Οι οικονομικές κρίσεις δημιουργούν ένα κλίμα κατεπείγοντος, αφού αυξάνουν το κόστος της ακινησίας και έλλειψης δράσης ενώ μειώνουν και τις αντιστάσεις στις μεταρρυθμίσεις (Alesina, Adragna and Trebbi (2006)). Για παράδειγμα, οι μεταρρυθμίσεις που απογείωσαν την οικονομία της Ιρλανδίας έγιναν μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1980, μετά από περίοδο οικονομικής κρίσης (Χαρδούβελης (2006)). Γι' αυτό και σήμερα, όπως αναλύθηκε νωρίτερα, οι μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες. Είναι πολύ μικρή πλέον η πιθανότητα η ελληνική οικονομία να βρεθεί σε κρίση που να αφυπνίσει τον πληθυσμό και τις πολιτικές

¹² Για μια παλαιότερη επιστημονική ανάλυση του ζητήματος γιατί δεν γίνονται μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, βλέπε Κολλίντζας (2000), σελ. 140-153. Για το χώρο του δημόσιου τομέα, βλέπε Παπούλιας (2007).

¹³ Αυτή η επιμόρφωση του κοινού προφανώς δεν είχε γίνει σε ικανοποιητικό βαθμό όταν επιχειρήθηκε η μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού το 2001 στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα να υπάρξει ισχυρή αντίδραση των συνδικάτων και να αποσυρθεί η πρόταση νόμου.

¹⁴ Μάλιστα, αν το οποιοδήποτε κόστος κατανεμηθεί στο τμήμα του πληθυσμού με τη μεγαλύτερη παιδεία, τότε η αντίσταση είναι ακόμα μεγαλύτερη. Αυτό έδειξαν, για παράδειγμα, οι πρόσφατες

απεργίες του 2007 στη Γαλλία εναντίον του «πρώτου εργασιακού συμβολαίου». Η μεταρρύθμιση είχε ως σκοπό να μειώσει την ανεργία των νέων χωρίς πανεπιστημιακή μόρφωση. Συγχρόνως, όμως, περιόριζε και την προστασία απασχόλησης που απολάμβαναν οι νέοι με πανεπιστημιακή μόρφωση. Οι τελευταίοι ήταν πολύ πιο οργανωμένοι από τους «αμόρφωτους» και άνεργους νέους, με αποτέλεσμα να κινητοποιηθούν πιο έντονα και να σταματήσουν τη μεταρρύθμιση.

αρχές του τόπου. Ενώ η ένταξη στην Ευρωζώνη αύξησε την ανάγκη των μεταρρυθμίσεων, η ίδια η ένταξη μείωσε και το κίνητρο για μεταρρυθμίσεις, αφού μετέτρεψε τις βραχυχρόνιες κρίσεις σε σωρευτικά μακροχρόνια προβλήματα, που μάλιστα δεν είναι και αντιληπτά από το κοινό.

Τέλος, τα χαρακτηριστικά του πολιτικού συστήματος επηρεάζουν σαφώς τη γενναιότητα των μεταρρυθμίσεων καθώς και την αναμενόμενη διάρκειά τους. Σε ένα καθαρά αναλογικό δημοκρατικό σύστημα, υπάρχει μεγαλύτερη ανάγκη να χτιστεί ομοφωνία γύρω από τις μεταρρυθμίσεις, αλλά όταν αυτό επιτευχθεί οι μεταρρυθμίσεις έχουν βάθος χρόνου. Αντίθετα, σε λιγότερο αναλογικά συστήματα, όπως της Ελλάδας, τα μεγάλα κόμματα εξουσίας έχουν τη δυνατότητα να ξεκινήσουν μεταρρυθμίσεις πολύ πιο γρήγορα και εύκολα, αφού δεν χρειάζεται να λάβουν αναγκαστικά υπόψη τους όλες τις αποκλίνουσες απόψεις. Οι μεταρρυθμίσεις μπορούν να είναι πιο γενναίες. Όμως, πιο εύκολα αναιρούνται στο μέλλον από μια άλλη κυβέρνηση με διαφορετική άποψη.

Στη χώρα μας, οι μεταρρυθμίσεις είναι απαραίτητο να προωθηθούν σε ποικίλους τομείς, τους οποίους χάριν διευκόλυνσης της παρακάτω περιγραφής, κατηγοριοποιώ σε: (1) Αγορές αγαθών και υπηρεσιών. (2) Αγορά εργασίας (3) Δημόσιο τομέα.¹⁵ Οι μεταρρυθμίσεις στους τομείς αυτούς είναι αλληλένδετες και υποβοηθούν η μία την άλλη. Οι Blanchard και Giavazzi (2003) έχουν δείξει θεωρητικά, για παράδειγμα, ότι μεγαλύτερος ανταγωνισμός στην αγορά αγαθών και υπηρεσιών καθιστά ακόμα πιο εύκολη την προσπάθεια μετέπειτα διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και στην αγορά εργασίας. Στην ανάλυση των Blanchard και Giavazzi, είναι πολύ πιο εύκολο να πειστούν ορισμένες ομάδες εργαζομένων να απωλέσουν ειδικά προνόμια που επιβαρύνουν τους υπόλοιπους όταν νωρίτερα έχουν αναιρεθεί ανάλογα

¹⁵ Δεν θα γίνει αναφορά σε μεταρρυθμίσεις του χρηματοοικονομικού τομέα της οικονομίας, διότι εκεί η χώρα μας δεν υπολείπεται σημαντικά από τις αναπτυγμένες χώρες. Επιπλέον, στον τομέα αυτό επικρατεί πλέον μεγάλος ανταγωνισμός με τη διαφορά επιτοκίων χορηγήσεων-καταθέσεων να έχει συρρικνωθεί σημαντικά.

προνόμια ή προσοδοθηριακές καταστάσεις από τις επιχειρήσεις.

4.1 Διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών

Η θετική επίδραση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών τεκμηριώνεται στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία. Μια πρώτη σημαντική εργασία στο θέμα είναι αυτή του Nickell (1996), ο οποίος χρησιμοποίησε στοιχεία εταιρειών του Ηνωμένου Βασιλείου και έδειξε ότι μεγαλύτερος ανταγωνισμός οδηγεί σε αύξηση της παραγωγικότητας (επίπεδο, ρυθμός αύξησης). Την τελευταία δεκαετία, πολλές μελέτες έχουν, επίσης, γίνει στον ΟΟΣΑ, όπου μάλιστα κατασκευάζονται συγκεκριμένοι δείκτες διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων για επιμέρους χώρες, ενώ δημοσιεύονται σε τακτά χρονικά διαστήματα και μελέτες για την πρόοδο των χωρών.

Η μείωση των κανονιστικών περιορισμών στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών από το 1993 έως το 2003 περιγράφεται στη μελέτη των Duval and Elmeskon (2006), οι οποίοι χρησιμοποιούν δείκτες του ΟΟΣΑ (Διάγραμμα 5). Η βελτίωση που παρατηρείται είναι σημαντική για όλες τις χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας, για την οποία ο δείκτης μειώθηκε κατά περίπου 1,5 μονάδες σε μια κλίμακα που κυμαίνεται από 0 έως 6. Όμως, παρά τη σημαντική βελτίωση του δείκτη κανονιστικών περιορισμών στη χώρα μας, η τιμή του το 2003 παραμένει κατά πολύ υψηλότερη σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες. Έτσι, ο δείκτης για την Ελλάδα είναι μεγαλύτερος κατά μία περίπου μονάδα σε σχέση με την Ιρλανδία, τη χώρα για την οποία ο δείκτης λαμβάνει την αμέσως μεγαλύτερη τιμή. Συνεπώς, υπάρχουν περιθώρια προώθησης σημαντικών μεταρρυθμίσεων στην ελληνική αγορά προϊόντων, ώστε αυτή να συγκλίνει με τις περισσότερο απελευθερωμένες αγορές των υπόλοιπων χωρών-μελών του ΟΟΣΑ.

Στην Ελλάδα, το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας είναι πιο έντονο στις αγορές υπηρεσιών. Αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι η διαφορά του ελληνικού πληθωρισμού από τον πληθωρισμό της Ευρωζώνης είναι μεγαλύτερη στις

Πίνακας 6Α:
 Διαφορά Ελληνικού Πληθωρισμού από τον Πληθωρισμό της Ευρωζώνης

	Διάμεσος	
	01/2004 – 04/2007 (%)	
Υπηρεσίες	1,25	
Αγαθά	1,00	
Συνολικός Εναρμονισμένος Δείκτης ΗΙCΡ	1,10	

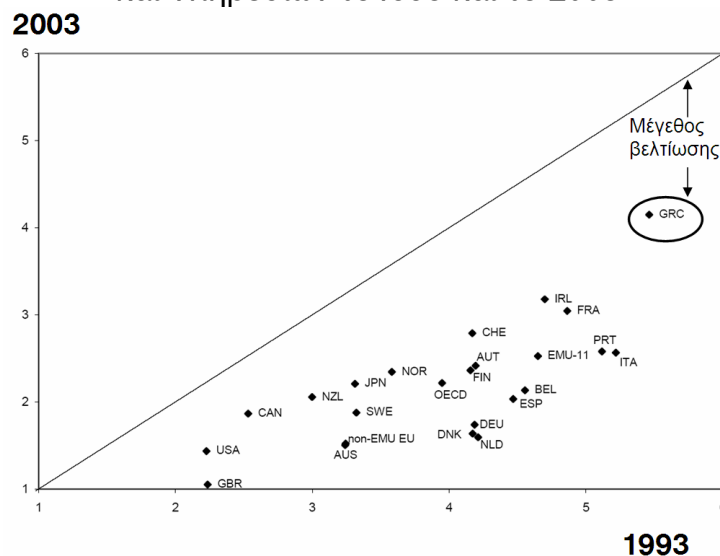
Πηγή: Eurostat, υπολογισμοί συγγραφέως

Πίνακας 6Β:
 Διαφορά Ελληνικού Πληθωρισμού από τον Πληθωρισμό της Ευρωζώνης ανά Τομέα

	Διάμεσος	
	01/2004 – 04/2007 (%)	
Μεταφορικές Υπηρεσίες	2,60	
Προϊόντα Ενέργειας	1,90	
Τηλεπικοινωνιακές Υπηρεσίες	1,85	
Επεξεργασμένες τροφές, αλκοόλ, καπνός	1,80	
Υπηρεσίες αναφορικά με τη Στέγαση	1,70	
Βιομηχανικά προϊόντα (εκτός ενέργειας)	1,45	
Συνολικά αγαθά & υπηρεσίες ΗΙCΡ	1,10	
Εκπαίδευση, Υγεία, Κοινωνική Προστασία	1,05	
Υπηρεσίες ψυχαγωγίας (εκτός από πακέτα διακοπών)	0,90	
Διάφορες υπηρεσίες	0,50	
Πακέτα διακοπών	0,35	
Μη επεξεργασμένα προϊόντα	-2,00	

Πηγή: Eurostat, υπολογισμοί συγγραφέως

Διάγραμμα 5:
 Δείκτης Κανονιστικών Περιορισμών στις Αγορές Αγαθών και Υπηρεσιών το 1993 και το 2003

0 = ελάχιστη τιμή δείκτη κανονιστικών περιορισμών
 6 = μέγιστη τιμή δείκτη κανονιστικών περιορισμών
 Πηγή: Duval and Elmeskon (2006), σελ. 27.

υπηρεσίες από ό,τι στα προϊόντα (Πίνακας 6A).¹⁶ Η διάμεσος της διαφοράς των δύο πληθωρισμών για την περίοδο 01/2004-04/2007 διαμορφώνεται στα υψηλά επίπεδα των 1,25 ποσοστιαίων μονάδων για τις υπηρεσίες και στη 1 ποσοστιαία μονάδα για τα αγαθά. Στις υπηρεσίες, επομένως, θα πρέπει να εστιαστεί και η προσπάθεια ενίσχυσης του ανταγωνισμού διότι εκεί θα υπάρξουν και οι μεγαλύτερες αποδόσεις για τις όποιες προσπάθειες. Στον Πίνακα 6B εντοπίζονται με μεγαλύτερη λεπτομέρεια οι τομείς που χρήζουν προσοχής. Αυτοί είναι κατά σειρά οι μεταφορές, η ενέργεια, οι επικοινωνίες και τα τυποποιημένα τρόφιμα.

Τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας γίνεται προσπάθεια προώθησης των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών, που όμως δεν έχουν ολοκληρωθεί (βλέπε IMF(2007b), OECD (2007)). Ανάμεσα στις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που έχουν ξεκινήσει, ξεχωρίζει σε σπουδαιότητα η περαιτέρω απελευθέρωση των αγορών ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου, καθώς και η ευκολότερη δυνατότητα παραγωγής ηλεκτρισμού από αιολικές πηγές ενέργειας. Ψηφίστηκε νέος νόμος για την οργάνωση της αγοράς πετρελαιοειδών και την πραγματοποίηση ελέγχων στο κύκλωμα διακίνησης, ενώ ιδρύθηκε η εταιρεία «Διαχειριστής Εθνικού Συστήματος Φυσικού Αερίου».

Σημαντικά βήματα έχουν γίνει για την ενίσχυση της Επιτροπής Ανταγωνισμού, η οποία όμως ακόμα δεν διαθέτει επαρκή ανεξαρτησία, αφού παραμένει υπό τον έλεγχο του εκάστοτε Υπουργού Ανάπτυξης, ενώ υπάρχει ασάφεια στη σχέση της με τις υπόλοιπες εποπτικές αρχές σε επιμέρους τομείς (στις τηλεπικοινωνίες, την ενέργεια, τα ΜΜΕ, κλπ.). Σημαντικό βήμα ήταν η θεσμοθέτηση καλύτερης εποπτείας των ασφαλιστικών εταιρειών από κεντρικό φορέα εκτός Υπουργείου Ανάπτυξης, καθώς και οι έλεγχοι τροφίμων και επιχειρήσεων εστίασης και η οργάνωση Λαϊκών Αγορών και Κεντρικών Αγορών Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Επίσης, πρόσφατα ψηφίστηκε ο νόμος για το νέο Πτωχευτικό Κώδικα, ενώ ιδρύθηκε και λειτουργεί η υπηρεσία «Συνήγορος του Καταναλωτή».

¹⁶ Η διαφορά στον πληθωρισμό είναι αρκετά μεγάλη ώστε να εξηγείται απλώς από την επίδραση του λεγόμενου «Harold-Balassa-Samuels effect», βλέπε π.χ. Balassa (1964).

Στον χώρο των μεταφορών, όπου παρατηρείται και το μεγαλύτερο συγκριτικό έλλειμμα ανταγωνιστικότητας – εκεί βρίσκεται η μεγαλύτερη διαφορά στον πληθωρισμό με την Ευρωζώνη (Πίνακας 6B) – απαιτείται να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση. Στις επικοινωνίες, ένας τομέας που η αμερικανική εμπειρία στη δεκαετία του 1990 έδειξε ότι είναι ιδιαίτερα ζωτικός για την ανάπτυξη του διαδικτύου και την εξάπλωση της παραγωγικότητας, επίσης χρειάζεται να δοθεί έμφαση.

Σημαντική διαρθρωτική αλλαγή είναι η αναδιοργάνωση των ΔΕΚΟ, που ξεκίνησε με το νόμο για τη λειτουργία των ΔΕΚΟ, ο οποίος προβλέπει τον εκσυγχρονισμό της διοίκησης, του ελέγχου και λειτουργίας τους, ενώ προσπαθεί να εφαρμόσει εργασιακές σχέσεις «ιδιωτικού τομέα» για τους νεοπροσλαμβανόμενους. Βεβαίως, η εφαρμογή του νόμου είναι το ζητούμενο, ενώ ο νόμος δεν περιλαμβάνει τα νοσοκομεία.

4.2 Διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας

Οι μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας αφορούν μια πληθώρα ενεργειών με σκοπό την αύξηση της απασχόλησης και της παραγωγικότητας της εργασίας. Αναφέρονται στις παρακάτω γενικές κατηγορίες: (α) την υιοθέτηση ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης, (β) τις φορολογικές εισφορές εργοδότη και εργαζόμενου, (γ) τη νομοθεσία για την προστασία των εργαζομένων, (δ) τα επιδόματα ανεργίας, (ε) τη διαδικασία καθορισμού μισθών και εργασιακών σχέσεων, (στ) την ευελιξία του ωραρίου εργασίας, καθώς και (ζ) τα συστήματα συνταξιοδότησης. Στον προηγούμενο Πίνακα 1 (Πάνελ Δ) παρατηρούμε ότι η ελληνική αγορά εργασίας χαρακτηρίζεται από μεγάλη δυσκαμψία σε ορισμένες από τις παραπάνω κατηγορίες. Η ενδελεχής επισκόπηση της διεθνούς εμπειρίας και η ανάλυση της ελληνικής πραγματικότητας και για κάθε μία κατηγορία ξεχωριστά αποτελεί από μόνη της αυτοτελές άρθρο. Κατά συνέπεια, στο παρόν κείμενο, περιορίζομαι απλώς σε ορισμένες κύριες επισημάνσεις.¹⁷

¹⁷ Είναι γεγονός, όμως, ότι διεθνείς οργανισμοί όπως ο ΟΟΣΑ (βλέπε OECD (2007), κεφάλαια 3, 4) δεν έχουν διστάσει να προτείνουν μέτρα, όσο οδυνηρά και αν φαίνονται.

Πίνακας 7: Μεταρρυθμίσεις στην Αγορά Εργασίας

Ένταση Μεταρρυθμίσεων Περιόδου 1994-2004 (% μέγιστης δυνατής βαθμολογίας)

	Δανία	Ευρωζώνη	Ιρλανδία	Πορτογαλία	Ελλάδα	Ισπανία
Συνολική βαθμολογία	29,3	18,5	17,4	15,9	13,8	10,5
Ενεργητικές πολιτικές	56	36,9	46	23	42	8
Κοινωνικές εισφορές	13	32,8	88	25	13	19
Προστασία εργαζομένων	10	9,4	-10	17	7	17
Επιδόματα ανεργίας	42	11,5	15	8	12	8
Καθορισμός μισθών	27	2,3	-14	5	5	7
Ευελιξία ωραρίου εργασίας	17	22,2	0	33	17	0
Ασφαλιστικό σύστημα	25	25,7	0	17	-8	8

Πηγή: Brandt, Bumiaux and Duval (2005) & Duval R., J. Elmeskov (2006)

Μια πρώτη επισήμανση αναφέρεται στη συγκριτική πορεία της Ελλάδας στις εργασιακές μεταρρυθμίσεις, που δεν είναι αξιοζήλευτη. Σύμφωνα με τους Brandt, Bumiaux and Duval (2005), οι οποίοι χρησιμοποιούν στοιχεία του ΟΟΣΑ, η ένταση των μεταρρυθμίσεων που πραγματοποιήθηκαν στη δεκαετία 1994-2004, εκφρασμένη ως ποσοστό της μέγιστης δυνατής εφαρμογής, είναι πολύ χαμηλή όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης (Πίνακας 7). Στην Ευρωζώνη, η μέση βαθμολογία φτάνει μόλις το 18,5%. Η μεγαλύτερη πρόοδος φαίνεται να έχει πραγματοποιηθεί στην κατηγορία των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης (36,9%), καθώς και στο μέγεθος των κοινωνικών εισφορών εργοδότη και εργαζόμενου (32,8%). Η μικρότερη «πρόοδος» ήταν στη διαδικασία καθορισμού μισθών (2,3%), στην προστασία των εργαζομένων (9,4%) και στα επιδόματα ανεργίας (11,5%).

Σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία του ΟΟΣΑ, η χώρα μας χαρακτηρίζεται από ακόμα μικρότερη ένταση μεταρρυθμίσεων, έχοντας επιτύχει μόνο το 13,8% των δυνητικών μεταρρυθμίσεων.¹⁸ Η Ελλάδα έχει σημειώσει

¹⁸ Τα στοιχεία αυτά δείχνουν την ίδια περίπου δυσμενή εικόνα που έδειξαν και τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας στον Πίνακα 1 (Πάνελ Δ), τα οποία αναφέρονται σε ένα υποσύνολο των κατηγοριών του Πίνακα 7.

τη μεγαλύτερη πρόοδο στον τομέα των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης (42%), ενώ συγκεντρώνει ιδιαίτερα χαμηλή βαθμολογία στη μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού, τη διαδικασία καθορισμού μισθών και την προστασία των εργαζομένων. Μάλιστα, η βαθμολογία στην κατηγορία των μεταρρυθμίσεων του ασφαλιστικού είναι αρνητική!

Η δεύτερη επισήμανση είναι ότι ορισμένες από τις παραπάνω κατηγορίες των μεταρρυθμίσεων προωθούνται με σχετική ευκολία, όπως οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης ή η μείωση των φορολογικών εισφορών διότι δεν βρίσκουν αντιμέτωπες συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες με πολιτική δύναμη. Άλλες, όμως, πιθανόν απειλούν την ασφάλεια και ευημερία τμημάτων του πληθυσμού και, παρά το γεγονός ότι ωφελούν πολύ περισσότερους, καθυστερούν ή αναβάλλονται. Αποτελούν μια «καυτή πατάτα» στα χέρια των εκάστοτε κυβερνήσεων εξαίτιας του πολιτικού κόστους που συνεπάγεται η υλοποίησή τους. Ο τρόπος επίλυσής τους θα έπρεπε να αποτελεί αντικείμενο ενός ευρύ δημοκρατικού διαλόγου και πιθανό κεντρικό σημείο διαφοροποίησης ανάμεσα στις κεντροδεξιές και τις κεντροαριστερές πολιτικές παρατάξεις. Όμως, αυτός ο διάλογος δεν γίνεται στη χώρα μας, ενώ παρατηρείται ακόμα και έλλειψη επιστημονικής τεκμηρίωσης για πολλά

από τα ζητήματα. Αναφέρω ως παράδειγμα το γεγονός ότι κανείς δεν έχει αναλύσει τις επιδράσεις των αλλαγών που έγιναν στο εβδομαδιαίο ωράριο και το εργασιακό καθεστώς στην διάρκεια του 2000-2004.

Η τρίτη επισήμανση είναι ότι ορισμένες από τις προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις δεν είναι ξεκάθαρο ότι έχουν το επιθυμητό κοινωνικό αποτέλεσμα και πιθανόν πηγάζουν από την εκάστοτε επικρατούσα πολιτική ιδεολογία. Η έλλειψη ανάλυσης και διαλόγου επιτείνει το πρόβλημα.¹⁹ Αναφέρω ως παράδειγμα την κατηγορία (γ) και το ερώτημα αν η μεγαλύτερη ευχέρεια στις απολύσεις των εργαζομένων οδηγεί σε αύξηση της απασχόλησης. Η θέση αυτή φαίνεται σε πολλούς λογική διότι αν μια επιχείρηση αντιμετωπίζει μικρότερο κόστος για την απόλυση εργαζομένων, έχει και μεγαλύτερη ευκολία στο να προσλαμβάνει. Δεν αποτελεί, όμως, την επικρατούσα θεωρητική άποψη ανάμεσα στους οικονομολόγους.²⁰ Επιπλέον, αύξηση της απασχόλησης σημαίνει εξ ορισμού ότι μετά από μια απόλυση, προσλαμβάνονται – από την ίδια ή άλλες επιχειρήσεις - περισσότερα του ενός άτομα, δεν αλλάζει απλώς ο παλαιός εργαζόμενος με νέο εργαζόμενο. Η εμπειρία από οικονομίες, όπου οι οικονομικές αρχές δημιούργησαν είτε ένα πιο φιλελεύθερο είτε ένα πιο αυστηρό πλαίσιο απολύσεων δεν έχει δείξει μια επίδραση στη συνολική απασχόληση. Ακόμα και το ερώτημα αν περισσότερη αυστηρότητα στις απολύσεις μειώνει την παραγωγικότητα, αφού τότε η επιχείρηση «αναγκάζεται» να κρατάει τον μη παραγωγικό εργαζόμενο και να μην τον αντικαθιστά με νέο εργαζόμενο, πιο παραγωγικό, δεν έχει τεκμηριωθεί επαρκώς.²¹ Βεβαίως, ακόμα και αν η παραγωγικότητα

στην οικονομία αυξάνεται με ένα πιο φιλελεύθερο πλαίσιο απολύσεων, η κοινωνία θα πρέπει να σταθμίσει το όφελος της μεγαλύτερης παραγωγικότητας με το κόστος των απολύσεων. Η κοινωνική ευημερία δεν συμβαδίζει πάντοτε με την απλή αύξηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος.

Η τέταρτη επισήμανση έχει να κάνει με το ζήτημα του ασφαλιστικού. Έχω ήδη αναφέρει ότι μελλοντικά, οι ασφαλιστικές υποχρεώσεις θα πιάσουν τα δημόσια οικονομικά (Πίνακες 3, 4). Αν το σύστημα τελικά παραμείνει ως έχει, τότε οι επιπτώσεις είναι πολλαπλές. Θα αναφερθώ στις δύο κυριότερες. Πρώτον, οι μελλοντικές κυβερνήσεις θα έχουν δυσκολότερο έργο ως προς τον ισοσκελισμό του προϋπολογισμού. Θα αναγκαστούν είτε να περικόψουν δραστικά τις δαπάνες και παροχές, συμπεριλαμβανομένων και των δαπανών κοινωνικής πολιτικής, είτε να αυξήσουν τη φορολογία. Και τα δύο ενδεχόμενα θα προκαλέσουν κοινωνική ένταση. Στις περικοπές δαπανών θα αντιδράσουν κυρίως οι ηλικιωμένοι. Στην αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης θα αντιδράσει η μελλοντική γενιά των νέων εργαζομένων, διότι η επιβάρυνση θα είναι μεγάλη, αφού και θα είναι λιγότεροι οι εργαζόμενοι σε σχέση με σήμερα – δηλαδή θα έχει συρρικνωθεί η φορολογική βάση - και θα υποστηρίζουν περισσότερους συνταξιούχους (Πίνακας 3). Η κοινωνία θα μοιραστεί στα δύο. Αν σήμερα υπάρχουν ανισότητες, αύριο θα υπάρχουν αυξημένες ανισότητες και πολλαπλές εντάσεις. Δεύτερον, η αποφυγή διευθέτησης του ασφαλιστικού θα επιφέρει μειωμένους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης.²² Αιτία είναι το γεγονός ότι η οικονομική πολιτική δεν θα έχει περιθώρια δαπανών σε επενδυτικά προγράμματα που αυξάνουν το δυναμικό προϊόν της χώρας, ενώ η πίεση στα δημοσιονομικά θα μειώνει ακόμα περισσότερο την ευελιξία του κράτους στο να αντιδρά στις εξωτερικές διαταράξεις και θα οδηγεί σε μη αναπτυξιακές πολιτικές και, μάλιστα, υπό την πίεση μιας διαιρεμένης κοινωνίας. Το βιοτικό επίπεδο θα

¹⁹ Σύγκλιση απόψεων ανάμεσα στις διάφορες μελέτες υπάρχει κυρίως όσον αφορά την αρνητική επίδραση των επιδομάτων ανεργίας (διάρκεια και ύψος τους) στα κίνητρα για εύρεση εργασίας και στο τελικό επίπεδο της ανεργίας (βλέπε Nickell et al. (2005)). Στην περίπτωση της Ελλάδας, τα επιδόματα ανεργίας είναι τόσο μικρά που μια τέτοια πολιτική δεν θα μπορούσε να αποτελέσει λύση στο πρόβλημα της ανεργίας.

²⁰ Η επικρατούσα θεωρητική άποψη είναι ότι σε μια ανταγωνιστική αγορά εργασίας το κόστος των απολύσεων μετακυλιέται στον εργαζόμενο κατά τη διάρκεια του εργασιακού του βίου με την ίδια επιχείρηση και, συνεπώς, δεν επιδρά στην κερδοφορία της επιχείρησης ούτε στην απασχόληση (βλέπε π.χ. Lazear (1990), Leonardi and Pica (2007)).

²¹ Μια τελευταία μελέτη των Petrin and Sivadasan (2007) για την περίπτωση της Χιλής δίνει πιο ξεκάθαρα αποτελέσματα ότι η αύξηση των περιορισμών στις απολύσεις μειώνει την αποτελεσματικότητα της οικονομίας.

²² Οι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης θα είναι εξ ορισμού μικρότεροι στο μέλλον είτε λυθεί το ασφαλιστικό είτε όχι, δεδομένης της μείωσης του πληθυσμού. Η έλλειψη λύσης για το ασφαλιστικό, απλώς θα τους μειώσει ακόμα περισσότερο.

μειωθεί. Συνεπώς, το σενάριο της μη-λύσης του ασφαλιστικού είναι πολύ δυσάρεστο για όλους.²³

Τέλος, σημειώνω ότι στην πράξη οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας έπονται των μεταρρυθμίσεων στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών (Brandt, Bumíouχ και Douval (2005). Αυτό είναι συνεπές με τη θεωρητική ανάλυση των Blanchard και Giavazzi (2003). Είναι, επομένως, φυσιολογικό να δούμε κάτι ανάλογο να συμβαίνει στο μέλλον και στην Ελλάδα, δηλαδή να προηγηθούν οι μεταρρυθμίσεις στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών προτού επιχειρηθούν σημαντικές μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας. Βεβαίως, για ορισμένες μεταρρυθμίσεις όπως το ασφαλιστικό ο χρόνος είναι πιεστικός, οπότε και οι κυβερνήσεις πρέπει να πάρουν μέτρα από τώρα.

4.3 Διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στο Δημόσιο

Το Δημόσιο παράγει αγαθά και προσφέρει υπηρεσίες, που ο ιδιωτικός τομέας αδυνατεί να προσφέρει σε βέλτιστη ποσότητα, ποιότητα και τιμή. Το Δημόσιο είναι επίσης ο εγγυητής και ρυθμιστής των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων και συμβάσεων των πολιτών. Πολλές από τις αδυναμίες στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών και στην αγορά εργασίας οφείλονται στην αδυναμία του Δημοσίου να επιβάλλει ένα πλαίσιο διαδικασιών που να βελτιώνουν την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων και να μεγιστοποιούν την παραγωγικότητα της οικονομίας.

Στο παρόν εδάφιο επικεντρώνομαι στο σύνολο των δαπανών και εσόδων του δημόσιου τομέα, αγνοώντας τους υπόλοιπους ρόλους του, όπως η κατανομή τους – μια κατ' εξοχήν πολιτική απόφαση - ή εξειδικευμένα θέματα ρυθμιστικού πλαισίου, δημιουργίας εθνικών πρωταθλητών, αποκρατικοποιήσεων, γραφειοκρατίας ή διαφθοράς. Το ερώτημα γιατί δεν γίνονται αποτελεσματικές μεταρρυθμίσεις στο δημόσιο τομέα αναλύεται εκτενέστερα από τον Παπούλια (2007).

²³ Αν προχωρήσει η ασφαλιστική μεταρρύθμιση, πολλά από τα μέτρα πιθανόν να βελτιώσουν και τους δείκτες απασχόλησης στην Ελλάδα, ιδιαίτερα των γυναικών – αν καταργηθεί η πρόωρη συνταξιοδότηση - και των νέων – αν επισπευσθεί η εισοδός τους στην αγορά εργασίας - και, έτσι, να έχουν πολλαπλασιαστικά οφέλη για την κοινωνία.

Περιοριστικά, όμως, αναφέρω ορισμένες προσπάθειες που γίνονται για μείωση της γραφειοκρατίας του Δημοσίου. Για παράδειγμα, μετά την επιτυχία των Κέντρων Εξυπηρέτησης Πολιτών, έχει ξεκινήσει η ανάπτυξη αντίστοιχων Κέντρων Υποδοχής Επενδύσεων, η χρηματοδότηση των οποίων έχει εξασφαλιστεί έως το 2008. Συνεχίζεται, επίσης, η προσπάθεια απλούστευσης στις διαδικασίες αδειοδότησης με τη δημιουργία Διευθύνσεων Ανάπτυξης σε κάθε Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση ώστε να λειτουργούν ως “one stop shop”. Στα μέσα του 2007, το διπλογραφικό λογιστικό σύστημα είχε εφαρμοστεί στα 2/3 των Δήμων της χώρας (αλλά σε κανένα νοσοκομείο). Ο νέος Κώδικας δημοσίων υπαλλήλων βελτιώνει την ευκινησία τους ανάμεσα σε διαφορετικούς φορείς του Δημοσίου.

Πίνακας 8:
Δαπάνες Γενικής Κυβέρνησης
(% ΑΕΠ)

	1960	1980	1998	2006
Βέλγιο	33.2	56.1	51.2	49.2
Γερμανία	31.8	47.1	48.7	45.7
Ελλάδα	20.6	29	49.5	46.1
Ισπανία	20.3	31.5	41	38.5
Γαλλία	33.4	45.7	53.5	53.8
Ιρλανδία	26	46.1	34.8	34.1
Ιταλία	28.1	43	49.6	50.1
Λουξεμβούργο	25.4	48.4	42.1	40.4
Ολλανδία	29.3	53.3	46	46.7
Αυστρία	34.1	46.8	53.9	49.2
Πορτογαλία	14.7	34.8	42.3	46.1
Φινλανδία	26.3	39.1	52.8	48.6
Ευρωζώνη	30.4	45	49	47.5
Ην. Βασίλειο	36.1	43.2	40	45.0
Ιαπωνία	16.6	31.5	42.5	39.6
ΗΠΑ	28.2	33.8	33	34.5

Πηγή: Eurostat, AMECO

Παρατηρώντας τις δημόσιες δαπάνες, όπως έχουν διαμορφωθεί ιστορικά, διαπιστώνουμε μια σημαντική αύξησή τους σήμερα σε σχέση με τη δεκαετία του 1960. Οι δαπάνες Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκαν για το σύνολο των χωρών-μελών της Ευρωζώνης κατά 17,1 ποσοστιαίες μονάδες την περίοδο 1960-2006. Η ίδια διαπίστωση ισχύει και για το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ιαπωνία και τις ΗΠΑ. Στην Ευρωζώνη αυξήθηκαν από 30,4% το 1960 σε 45% το 1980 και σε 49% το 1998. Όμως, τα τελευταία οχτώ χρόνια οι δαπάνες μειώθηκαν στην Ευρωζώνη στο 47,5% του ΑΕΠ κυρίως λόγω της πτωτικής πορείας των επιτοκίων και της μείωσης των τόκων.

Επτά χώρες από τις αρχικές 12 της Ευρωζώνης προέβησαν σε διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις των κρατικών τους δαπανών. Το Βέλγιο, η Ιρλανδία, το Λουξεμβούργο και η Ολλανδία πραγματοποίησαν περικοπές των κρατικών δαπανών τους στις αρχές της δεκαετίας του '80. Οι δημόσιες δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ μειώθηκαν από πέντε ποσοστιαίες μονάδες στο Βέλγιο έως και 11 ποσοστιαίες μονάδες στην Ιρλανδία. Στις τρεις υπόλοιπες χώρες, την Ισπανία, την Αυστρία και τη Φιλανδία, οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις των κρατικών δαπανών πραγματοποιήθηκαν μετέπειτα, τη δεκαετία του '90. Έτσι, το 2006 ο μέσος όρος των δημόσιων δαπανών των επτά χωρών διαμορφώνεται στο 43,8% ως ποσοστό του ΑΕΠ έναντι 48,4% για τις υπόλοιπες πέντε χώρες (Διάγραμμα 6Α). Σημειώσατε ότι την ίδια περίοδο, οι δαπάνες για την Ελλάδα αντί να μειωθούν, αυξήθηκαν κατά 21 ποσοστιαίες μονάδες.²⁴

Η περικοπή των δαπανών των χωρών της Ευρωζώνης που προχώρησαν σε μεταρρυθμίσεις είχε ως αποτέλεσμα τη βελτίωση των μακροοικονομικών τους δεικτών. Η πρώτη προφανής επίδραση ήταν στα δημοσιονομικά μεγέθη. Οι χώρες που περιέκοψαν τις κρατικές τους δαπάνες κατόρθωσαν να οδηγηθούν σταδιακά σε πλεονασματικούς προϋπολογισμούς. Ο μέσος όρος του ισοζυγίου για τις χώρες αυτές είναι ίσος με 2,7% το 2006, σε αντίθεση με το ελλειμματικό ισοζύγιο των χωρών που δεν κατάφεραν

να ελέγξουν τις δημόσιες δαπάνες τους, το οποίο διαμορφώθηκε στο -1,2% για το ίδιο έτος (Διάγραμμα 6Β). Παρόμοια είναι η διαπίστωση και για το δημόσιο χρέος, το οποίο διαμορφώνεται το 2006 στο 77,5% και το 48,8% του ΑΕΠ για τις επτά και τις πέντε χώρες αντίστοιχα (Διάγραμμα 6Γ).

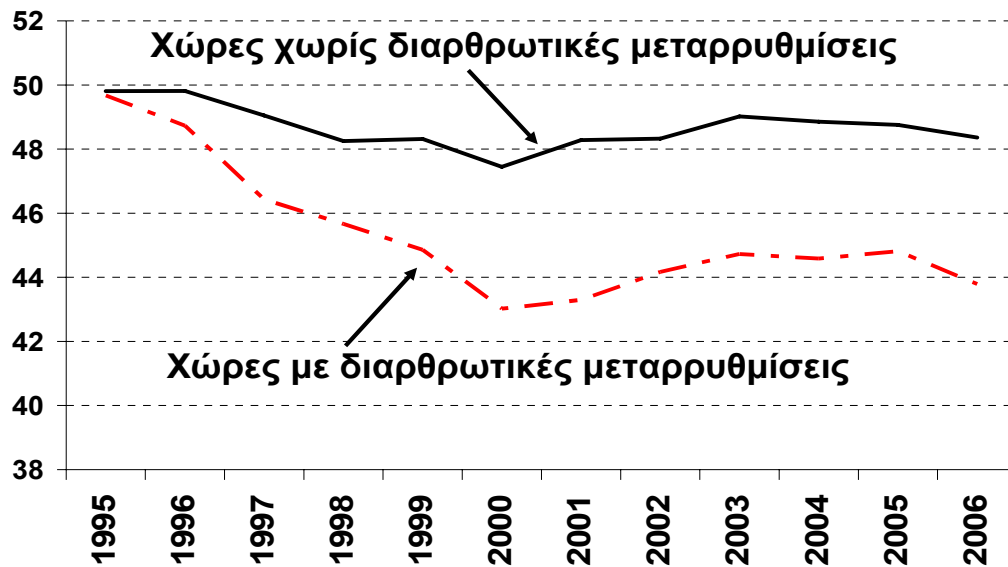
Μαζί με την περικοπή των δαπανών παρατηρείται και σημαντική βελτίωση στο δυνητικό ΑΕΠ, δηλαδή στη δυνατότητα της οικονομίας να παράγει αγαθά και υπηρεσίες. Το δυνητικό ΑΕΠ είναι σταθερά μεγαλύτερο εδώ και μια δεκαετία περίπου για τις χώρες που προώθησαν τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις σε σχέση με τις υπόλοιπες. Το 2006 το δυνητικό ΑΕΠ των χωρών αυτών είναι ίσο με 3,2% έναντι του χαμηλότερου 1,7% για τις χώρες που δεν υιοθέτησαν μεταρρυθμίσεις. Περικοπή δημοσίων δαπανών και βελτίωση του δυνητικού προϊόντος δεν σημαίνει αναγκαστικά και μια σχέση αιτίου – αιτιατού, αφού αιτιώδης παράγοντας και των δύο μπορεί να είναι μια τρίτη μεταβλητή, όπως η ικανότητα διακυβέρνησης των κυβερνήσεων που προχώρησαν σε διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Αποτελεί, όμως, μια ενδιαφέρουσα σχέση προς περαιτέρω διερεύνηση.

Η Ελλάδα ανήκει στις πέντε χώρες της Ευρωζώνης που δεν πραγματοποίησαν μεταρρυθμίσεις στις δημόσιες δαπάνες τους. Δέχτηκε, όμως, την ισχυρή θετική επίδραση από την προοπτική ένταξης και στη συνέχεια την καθ' αυτού ένταξη στην ΟΝΕ. Η επίδραση αυτή φαίνεται να περιορίστηκε στο σκέλος των εσόδων. Σύμφωνα με τη μελέτη των Χαρδούβελι, Σαμπανιώτη και Δαβραδάκη (2006), στο παρελθόν κάθε χρόνο το έλλειμμα της Κεντρικής Κυβέρνησης κατέληγε μεγαλύτερο από αυτό που αρχικά προϋπολογίστηκε.²⁵ Όμως, ενώ η απόκλιση την περίοδο 1982-1993 ανέρχεται στο -8,2% του προϋπολογισμού, την περίοδο 1994-2005, δηλαδή μετά την ουσιαστική έναρξη της προσπάθειας ένταξης στην ΟΝΕ, περιορίζεται στο -3,9% του προϋπολογισμού. Οι συγγραφείς ισχυρίζονται ότι η βελτίωση προέρχεται από τα έσοδα και όχι τις δαπάνες, στο χώρο των οποίων δεν

²⁴ Τα ελληνικά στοιχεία του ΑΕΠ των τελευταίων ετών αναθεωρήθηκαν επισήμως από τη Eurostat το 2007 προς τα πάνω κατά 9,6%. Συνεπώς τα ποσοστά του πίνακα υπερεκτιμούν ελαφρώς την αύξηση του ειδικού βάρους των δημοσίων δαπανών στο ΑΕΠ.

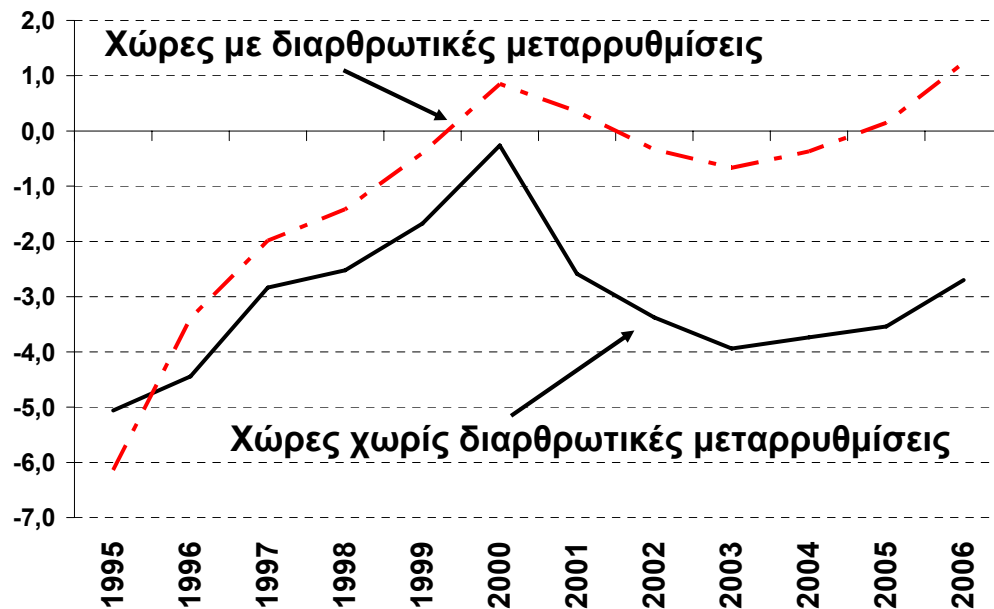
²⁵ Εξαιρέση αποτελεί το έτος 1999, το οποίο ήταν και έτος αξιολόγησης της ελληνικής οικονομίας όσον αφορά την εκπλήρωση των κριτηρίων του Μάαστριχτ ώστε η Ελλάδα να γίνει μέλος της Ευρωζώνης.

Διάγραμμα 6Α
Δαπάνες Γενικής Κυβέρνησης
 (% ΑΕΠ)

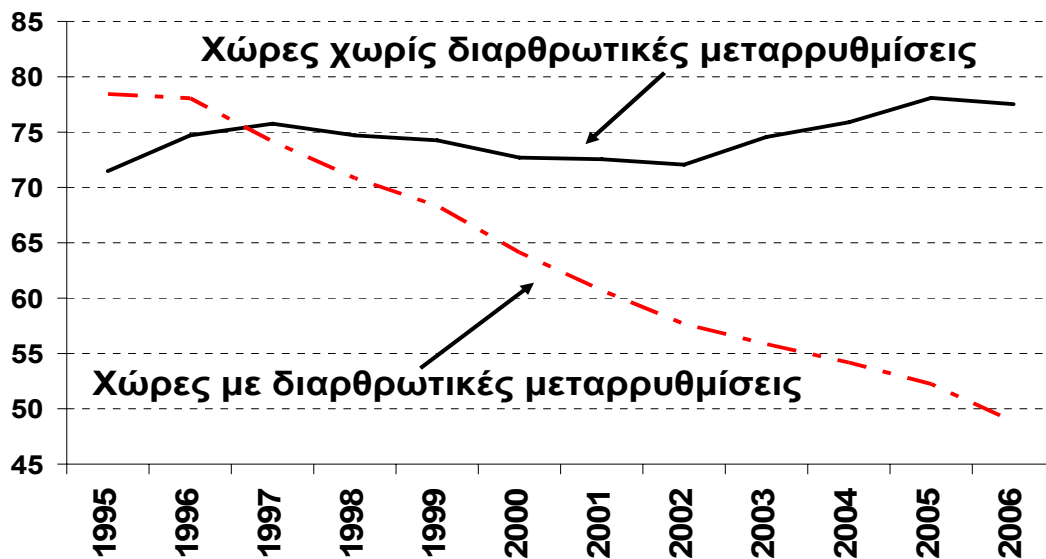
Πηγή: Eurostat, υπολογισμοί συγγραφέως

Διάγραμμα 6Β
Ισοζύγιο Προϋπολογισμού
 (% ΑΕΠ)

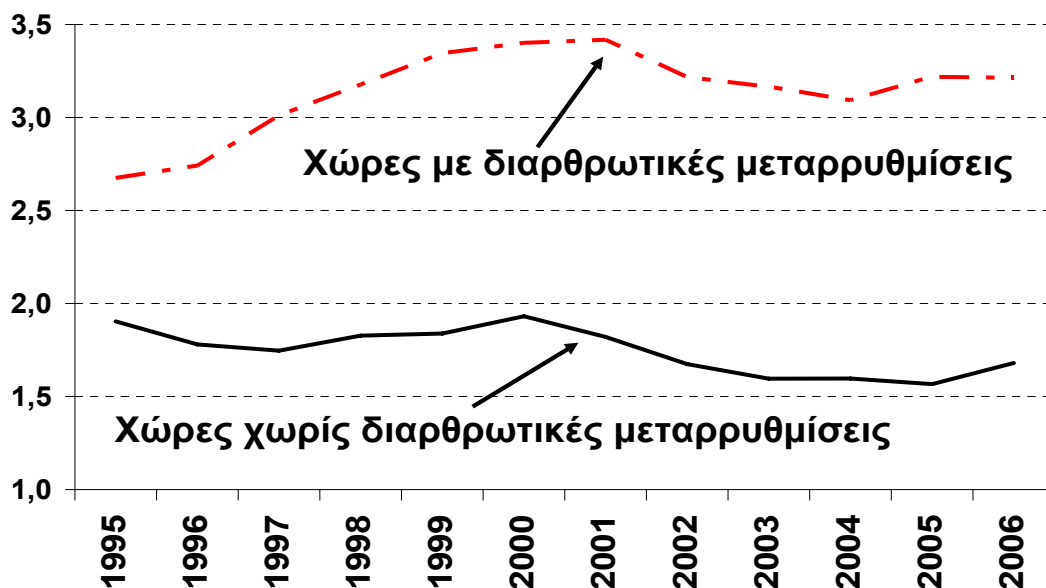
Πηγή: Eurostat, υπολογισμοί συγγραφέως

Διάγραμμα 6Γ
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης
 (% ΑΕΠ)

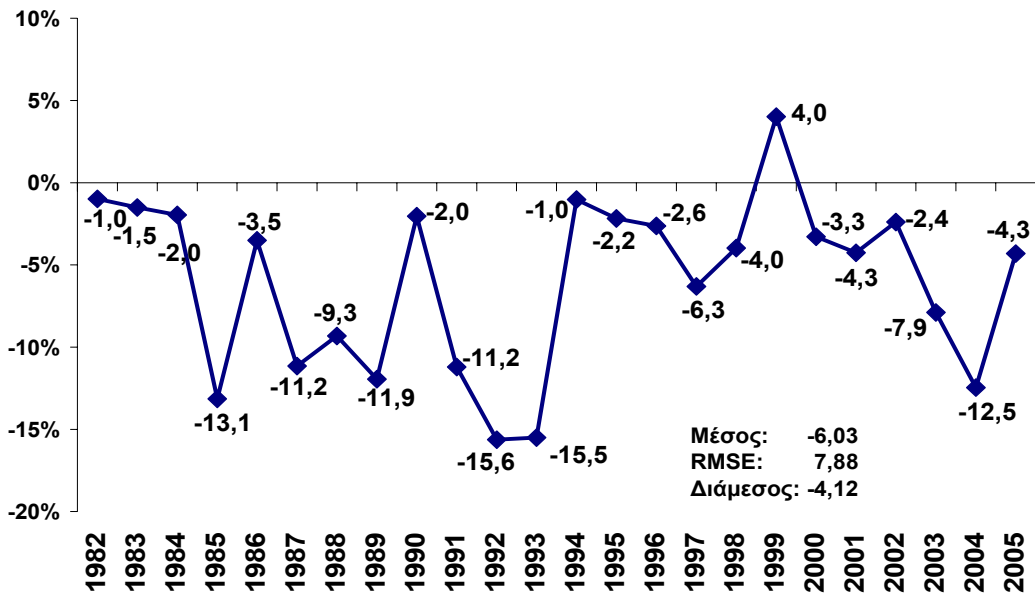
Πηγή: Eurostat, υπολογισμοί συγγραφέως

Διάγραμμα 7
Δυνητικό ΑΕΠ
 (Ετήσιος ρυθμός αύξησης)

Πηγή: Eurostat, υπολογισμοί συγγραφέως

Διάγραμμα 8
Απόκλιση Ισοζυγίου Κεντρικής Κυβέρνησης
από την πρόβλεψη στον Π/Υ στην Ελλάδα
 (% συνολικού Προϋπολογισμού)

Σημείωση: Τα ισοζύγια ισούνται με τα συνολικά έσοδα μείον τις συνολικές δαπάνες. Η απόκλιση είναι η διαφορά του τελικού ισοζυγίου από την πρόβλεψη του ισοζυγίου στον Προϋπολογισμό ως ποσοστό του συνολικού Προϋπολογισμού

Πηγή: Χαρδούβελης, Σαμπανιώτης και Δαβραδάκης (2006)

Πίνακας 9:
Αποκλίσεις από τις Προβλέψεις Π/Υ Κεντρικής Κυβέρνησης

Μέσοι Όροι Αποκλίσεων:
 Πραγματοποιήσεις – Προβλέψεις
 ως % συνολικού προϋπολογισμού

	Έσοδα	Δαπάνες	Ισοζύγιο
1982 – 2005	-4,14%	1,89%	-6,03%
1982 – 1993	-6,35%	1,81%	-8,20%
1994 – 2005	-1,93%	1,97%	-3,90%

Αποκλίσεις Εσόδων = (Έσοδα – προϋπολογισθέντα έσοδα) / Μέγεθος Προϋπολογισμού.
 Αποκλίσεις Δαπανών = (Δαπάνες – προϋπολογισθείσες δαπάνες) / Μέγεθος Προϋπολογισμού.
 Αποκλίσεις Ισοζυγίου = Αποκλίσεις Εσόδων - Αποκλίσεις Δαπανών.

Πηγή: Χαρδούβελης, Σαμπανιώτης, Δαβραδάκης (2006)

υλοποιήθηκαν διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και έτσι παρέμειναν προβληματικές σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο. Έτσι, ενώ η απόκλιση στα έσοδα μειώθηκε από -6,35% την περίοδο 1982-1993 σε μόλις -1,93% την περίοδο 1994-2005, η απόκλιση στις δαπάνες παρουσίασε μικρή αύξηση.

Η ακαδημαϊκή βιβλιογραφία περιέχει αναλύσεις και συνταγές για τη βελτίωση της κατάρτισης, εκτέλεσης και αξιολόγησης του προϋπολογισμού (Βλέπε Ράπανος (2007)). Οι συγγραφείς ισχυρίζονται ότι για να αναδιαρθρωθεί ο κρατικός προϋπολογισμός, πέραν της πολιτικής βούλησης απαιτείται και η υιοθέτηση ορισμένων τεχνικών και διαδικασιών που να διευκολύνουν την αναδιάρθρωση, όπως οι συνετοί μακροοικονομικοί στόχοι,

η επικέντρωση στα αποτελέσματα των δαπανών, ή η διαφάνεια του προϋπολογισμού. Σύμφωνα με τον Ράπανο (2007), οι κύριες αδυναμίες του ελληνικού προϋπολογισμού είναι (α) η έλλειψη διαφάνειας, που επιτείνεται από την ύπαρξη δύο προϋπολογισμών, του Τακτικού και του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων, καθώς και από την έλλειψη λογοδοσίας ή την ουσιαστική χρήση της πληροφορικής, και (β) η έλλειψη σύνδεσης των δαπανών με συγκεκριμένους στόχους. Αντί της σύνδεσης αυτής, γίνεται μια κατανομή των κονδυλίων με βάση τις δαπάνες του προηγούμενου έτους και σε απίστευτη λεπτομέρεια, και μάλιστα από το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους και όχι από τον υπεύθυνο φορέα της δαπάνης. Τα προβλήματα αυτά αναδεικνύουν και τα μέτρα που απαιτείται να παρθούν: Ένας προϋπολογισμός, που να καταρτίζεται με βάση συγκεκριμένους κυβερνητικούς στόχους και όχι την αδράνεια του γραφειοκρατικού συστήματος, οι οποίοι να αξιολογούνται σε τακτική βάση.

Σήμερα πραγματοποιούνται βήματα για τον έλεγχο των δαπανών. Η δημιουργία Γενικής Διεύθυνσης Δημοσιονομικών Ελέγχων θα λειτουργεί ως εσωτερικός ελεγκτής. Παράλληλα, συστήνονται αντίστοιχες μονάδες εσωτερικού ελέγχου σε όλα τα υπουργεία και τις περιφέρειες. Επίσης, με τον Προϋπολογισμό του 2008, αναμένουμε μια αποτύπωσή του και με δομή προγραμμάτων ώστε να είναι δυνατή η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των δημοσίων δαπανών.

Τέλος, η κατανομή των εσόδων και των δαπανών αποτελεί συνήθως πολιτική επιλογή, η οποία όμως έχει πολλά χαρακτηριστικά, που είναι κοινώς αποδεκτά από όλα τα πολιτικά κόμματα. Στο σκέλος των εσόδων, είναι κοινή η επιθυμία για καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, της εισφοροδιαφυγής, της διαφθοράς και της παραοικονομίας. Είναι, επίσης κοινή επιθυμία η σταθερότητα του φορολογικού συστήματος, η διαφάνεια των κανόνων και η βέλτιστη διαδικασία είσπραξης των φόρων ώστε να μην επιβαρύνεται δυσανάλογα ο χρόνος των φορολογουμένων. Στο σκέλος των δαπανών, αποτελεί κοινή προτεραιότητα η επένδυση στην παιδεία και την ποιότητά της, την υγεία, την καινοτομία και την επιχειρηματικότητα, την τεχνολογία και την πληροφορική. Τα παραπάνω ζητήματα είναι γνωστά και έχουν αναφερθεί

λεπτομερώς στο παρελθόν από πολλούς αναλυτές, όπως για παράδειγμα οι Γιαννίτσας (2005) και Χριστοδουλάκης (2006). Περιέχονται, επίσης, και στα προ-εκλογικά κείμενα-δεσμεύσεις των πολιτικών κομμάτων. Δεν αποτελούν τμήμα της παρούσας ανάλυσης.

5. Συμπεράσματα

Η ένταξη στην ΟΝΕ είχε ως αποτέλεσμα η Ελλάδα να κερδίζει αξιοπιστία στη μακροοικονομική της πολιτική και να επιτύχει χαμηλά επιτόκια και πληθωρισμό, καθώς και περιορισμένα δημοσιονομικά ελλείμματα. Όμως, η ένταξη έχει και κόστος, που είναι η απώλεια σημαντικών εργαλείων άσκησης της μακροοικονομικής διαχείρισης. Τα εργαλεία αυτά χρειάζονται σε περιόδους που η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε διαφορετική φάση από αυτή της Ευρωζώνης, όταν δηλαδή βρίσκεται σε ύφεση ή υπερθέρμανση, ενώ η οικονομία της Ευρωζώνης είναι σε ισορροπία, ή αντιστρόφως όταν η ελληνική οικονομία ακολουθεί ισορροπημένη τροχιά αλλά η οικονομία της Ευρωζώνης βρίσκεται σε ύφεση ή υπερθέρμανση. Στις περιπτώσεις αυτές η κοινή νομισματική πολιτική της Ευρωζώνης δεν είναι η βέλτιστη πολιτική για την Ελλάδα.

Μια λύση είναι η ελληνική οικονομία να αποκτήσει τη δυνατότητα άμεσης αντίδρασης σε εξωτερικές διαταράξεις με μικρό κόστος. Για να αποκτήσει αυτή τη δυνατότητα θα πρέπει να περιοριστούν οι κυριότερες ανισορροπίες της μέσω διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Οι μεγάλες αυτές ανισορροπίες, που πρέπει να έχουν προτεραιότητα στην οικονομική πολιτική είναι: (1) το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών, την αγορά εργασίας και το δημόσιο τομέα, (2) το αυξανόμενο δημόσιο χρέος κυρίως λόγω του ασφαλιστικού, και (3) η υψηλή ανεργία, η χαμηλή απασχόληση και η μεγάλη ανισότητα στα εισοδήματα.

Οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που πρέπει να γίνουν για να αντιμετωπιστούν οι ανισορροπίες είναι πολλές. Συναντούν όμως δυσκολίες και, έτσι, απαιτείται ιεράρχησή τους. Ενώ η ένταξη της χώρας μας στην Ευρωζώνη κατέστησε τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις επιτακτικές, η ίδια η ένταξη έχει αποκρύψει την αναγκαιότητά τους. Η ένταξη στην Ευρωζώνη έχει μεν περιορίσει τις οικονομικές κρίσεις, αλλά συγχρόνως έχει μετατρέψει τις

βραχυχρόνιες κρίσεις στις χρηματαγορές σε σωρευτικές μακροχρόνιες ανισορροπίες, που ροκανίζουν τους μελλοντικούς ρυθμούς ανάπτυξης και το μελλοντικό βιοτικό επίπεδο. Η μετατροπή αυτή από άμεσες βραχυχρόνιες κρίσεις σε μακροχρόνιες ανισορροπίες που διογκώνονται σταδιακά δεν είναι ορατή στο κοινό, δυσκολεύοντας έτσι τους πολιτικούς που παίρνουν τις αποφάσεις αφού η αντίσταση στις μεταρρυθμίσεις υπερσχύει της επιθυμίας να ξεκινήσουν και να ολοκληρωθούν.

Η σωστή στρατηγική μεταρρυθμίσεων είναι να ξεκινήσουν εκεί που μπορούν να πραγματοποιηθούν με μεγαλύτερη ευκολία, δηλαδή στον δημόσιο τομέα και τις αγορές αγαθών και υπηρεσιών. Η εμπειρία έχει δείξει ότι οι χώρες της Ευρωζώνης που προχώρησαν σε διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στο δημόσιο τομέα κατάφεραν όχι μόνο να ελέγξουν τα δημόσια οικονομικά τους αλλά και να αυξήσουν το δυνητικό προϊόν της χώρας τους. Η εμπειρία και η θεωρία, επίσης, δείχνουν ότι στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών υπάρχει η μικρότερη αντίσταση στις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις από συγκεκριμένες επιχειρηματικές ομάδες. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές παραμένουν ημιτελείς στη χώρα μας. Εφόσον πραγματοποιηθούν, θα κάμουν αποδεκτές και τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας, οι οποίες επιδρούν πιο άμεσα σε μεγαλύτερα τμήματα του πληθυσμού.

Βεβαίως, ορισμένες μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας, όπως αυτή του ασφαλιστικού δεν μπορούν να περιμένουν διότι η αναβολή τους έχει ορατές επιπτώσεις στο δημοσιονομικό αποτέλεσμα και, κυρίως, το βιοτικό επίπεδο. Για να γίνει αντιληπτό αυτό, όμως, απαιτείται ευρύς διάλογος με όλους τους φορείς, κάτι που ως κοινωνία δεν έχουμε συνηθίσει να κάνουμε. Γενικά, υπάρχουν πολλά περιθώρια για έξυπνες μεταρρυθμίσεις που θα βελτιώσουν τις ανισορροπίες και θα επιδράσουν θετικά στην ελληνική οικονομία.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ξενόγλωσσες

- Afonso A., L. Schuknecht and V. Tanzi, 2006, "Public Sector Efficiency, Evidence for New EU Member States and Emerging Markets", No 581, January.
- Alesina, A., S. Ardagna and F. Trebbi, 2006, "Who Adjusts and When? On the Political Economy of Reforms," NBER Working Paper no. 12049.
- Balassa, B., 1964, "The Purchasing Power Parity Doctrine: A Reappraisal," *Journal of Political Economy*, 72 (December), pp. 584-96.
- Bayoumi, T. and B. Eichengreen, 1998, "Ever Closer to Heaven? An Optimum Currency Area Index for European Countries," *European Economic Review*, 41, pp. 761-70.
- Blanchard O., 2004, "The economic Future of Europe", Massachusetts Institute of Technology Department of Economics Working Paper Series, February.
- Blanchard O. and F. Giavazzi, 2003, "Macroeconomic Effects of Regulation and Deregulation in Goods and Labor Markets," *The Quarterly Journal of Economics*, Volume 118, pp 879-907.
- Brandt, N., J-M. Burniaux and R. Duval, 2005, "Assessing the OECD Jobs Strategy: Past Developments and Reforms", OECD Economics Department Working Paper No. 429, OECD, Paris.
- Commission of the European Communities, 1990, "One Market, One Money," *European Economy*, no. 44, October.
- Duval R., J. Elmeskov, 2006, "The Effects of EMU on Structural Reforms in Labor and Product Markets", ECB Working Paper Series, No 596, March.
- ECB Monthly Bulletin, 2006, "The Importance of Public Expenditure Reform for Economic Growth and Stability", April, p.61.
- ECB Monthly Bulletin, 2007, "Challenges to Fiscal Sustainability in the Euro Area", February, p.59.
- Ernst E., G. Gong, W. Semmler and L. Bukeviciute, 2006, "Quantifying the Impact of Structural Reforms", ECB Working Paper Series, No 666, August.
- European Commission, 2006, DGECFIN, "The Impact of Ageing on Public Expenditure: Projections for the EU-25 Member States on Pensions, Healthcare, Long-Term, Education and Unemployment Transfers (2004-50)".
- Fernandez, R. and D. Rodrik, 1991, "Resistance to Reform: Status quo Bias in the Presence of Individual-Specific Uncertainty," *American Economic Review*, 81, pp. 1146-1155.
- Frankel J. and A. Rose, 1998, "The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria," *Economic Journal*, 108, pp. 1009-25.
- Hardouvelis, G. A. and D. D. Thomakos, 2007, "Elections and Consumer Confidence," Working Paper, September.

- International Monetary Fund, 2007a, *Greece: 2006*, Article IV Consultation—Staff Report; Country Report No. 07/26, January.
- International Monetary Fund, 2007b, *Global Financial Stability Report: Financial Market Turbulence: Causes, Consequences, and Policies*, September.
- Krugman, P., 1994, "Competitiveness: A Dangerous Obsession", *Foreign Affairs*, March/April 1994.
- Lazear, E., "Job Security Provisions and Employment," 1990, *Quarterly Journal of Economics*, 105 (3), 699-726.
- Leonardi, M. and G. Pica, 2007, "Employment Protection Legislation and Wages," ECB Working Paper no. 778, July.
- Mundell, R., 1961, "A Theory of Optimum Currency Areas," *American Economic Review*, 51, November, pp. 509-17.
- Nickell, S., 1996, "Competition and Corporate Performance," *Journal of Political Economy*, Vol. 104, No 4.
- Nickell, S., L. Nunziata and W. Ochel, 2005, "Unemployment in the OECD since the 1960s: What do we Know?" *Economic Journal*, 111 (1), pp. 1-27.
- Nicoletti, G., Scarpetta, S., 2003, "Regulation, Productivity and Growth: OECD Evidence," *Economic Policy* 18, pp. 11-72.
- Organization of Economic Cooperation and Development, 2007, *OECD Economic Surveys: Greece*, April, Volume 2007/5.
- Petrin, A. and J. Sivadasan, 2007, "Job Security does Affect Economic Efficiency: Theory, a New Statistic and Evidence from Chile," Unpublished Working Paper, University of Chicago and University of Michigan.
- Schiantarelli F., 2005, "Product Market Regulation and Macroeconomic Performance: A Review of Cross-Country Evidence", Boston College Working Paper, November 2005.
- Standard & Poor's, 2007, "What a Change a Year Makes: Standard & Poor's 2007 Global Graying Progress Report," September 19.
- Taylor, J., 1993, "Discretion Versus Policy Rules in Practice", *Carnegie-Rochester Series on Public Policy*, North-Holland, 39, pp. 195-214.
- World Bank and the International Finance Corporation, 2007, *Doing Business in 2007*.
- Ελληνόγλωσσες**
- Αλογοσκούφης, Γ. και Σ. Λαζαρέτου, 2002, *Η δραχμή από τον Φοίνικα στο Ευρώ*, Εκδόσεις Λιβάνη, Β' έκδοση, Αθήνα, ISBN 960-14-0514-3
- Γιαννίτσης, Α., 2005, *Η Ελλάδα και το μέλλον*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα.
- Δαβραδάκης, Μ., 2007, "Ελληνικό Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών και Δανειακή Χρηματοδότηση Ιδιωτικού Τομέα", *Οικονομία & Αγορές*, Τόμος 2, Τεύχος 6, Ιούλιος.
- Ελληνικό Παρατηρητήριο του LSE, 2005, *Ανταγωνιστικότητα και εργασιακές σχέσεις: Η διεθνής εμπειρία και το ελληνικό παράδοξο*, Εκδόσεις Κέρκυρα, Σεπτέμβριος, ISBN: 960-8386-33-0.
- Καραμούζης, Ν. Β. και Γκ. Α. Χαρδούβελης, 2007, *Αγορά Κατοικίας: Τάσεις και Επενδυτικές Ευκαιρίες*, Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., ISBN 978-960-445-166-1, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
- Κολλίντζας, Τρ., 2000, *Η αδράνεια του status quo και άλλα παθολογικά αίτια της ελληνικής οικονομίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, ISBN 960-218-179-6.
- Παπούλιας, Δ., 2007, «Δημόσιες πολιτικές: Τι εμποδίζει την εφαρμογή τους», Συνέδριο Ιστορικού Αρχείου Alpha Bank, Ναύπλιο, Ιούνιος.
- Πελαγίδης, Θ. και Μ. Μητσόπουλος, 2006, *Ανάλυση της ελληνικής οικονομίας: Η προσοδοθηρία και οι μεταρρυθμίσεις*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, ISBN 960-02-1965-6
- Ράπανος, Β. Θ., 2007, «Δημοσιονομικές προκλήσεις και δημοσιονομικοί θεσμοί», Συνέδριο Ιστορικού Αρχείου Alpha Bank, Ναύπλιο, Ιούνιος.
- Σαχινίδης, Φ. Δ. και Γκ. Α. Χαρδούβελης, 1999, *Ευρώ: Ένα νόμισμα για την Ευρώπη*, Εκδόσεις Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, ISBN: 960-86146-2-7.
- Σημίτης, Κ., *Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα: 1996-2004*, Εκδόσεις Πόλις, 2005, ISBN: 960-4350767.
- Χαρδούβελης, Γκ. Α., 2006, *Πηγές Ανάπτυξης: Μπορεί η Ελλάδα να ακολουθήσει το παράδειγμα της Ιρλανδίας;* Εκδόσεις Κέρκυρα, Ιανουάριος, ISBN 960-8386-38-1.
- Χαρδούβελης Γκ., Θ. Σαμπανιώτης και Μ. Δαβραδάκης, 2006, "Ο Προϋπολογισμός του Κράτους και οι Αποκλίσεις στην Εκτέλεσή του", *Οικονομία & Αγορές*, Τόμος 1, Τεύχος 9, Δεκέμβριος.
- Χριστοδουλάκης, Ν., 2006, *Το εκκρεμές της σύγκλισης*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα.
- Υπουργείο Ανάπτυξης, 2005, Ειδική Γραμματεία για την Ανταγωνιστικότητα, Διεύρυνση των Διεθνών Δεικτών Ανταγωνιστικότητας και Εκτίμηση του Κόστους από την Έλλειψη Ανταγωνιστικότητας στην Ελληνική Οικονομία, Μάρτιος.